Эхэ hайхан нютагаа эб хамта мандуулая!

БУРЯАД УНЭН

1921 оной декабриин 21-hээ гарана

Бугэдэ арадай газетэ

1992 ИЮНЬ 4
Зунай дунда hарын 4
ЧЕТВЕРГ
гарагай 5
№ 107 (18466)
сэн 6 мүн

Хабарай тарилга-92

...шын үрэhэнэй ...аригдатар

...эгүүр бүхэндэ ...ай Елань тос... ...хүлгөөтэй бо... ...э тэндэ трак... ...үнхинөөн, мо... ...таршагананан ...үүд таряалан ... Уданшьегүй ...аар хон-жэн ...эдэг юм. ...лгүй ааб даа. ...тосхоной ша... — эрэшүүл ...абарай тарил... ...э бшуу. Тэн... ...арай ургасын ...абигдажа бай...

...торно-таряан ...а майн 10-...илгада жэгдэ... ...үүн шэнисэ, ... Удаань энэ ...0-hоо хойшо ...аряабди. Ни... ...рекло тариха

...ата 700 гаран ...ото ургамал... ...д байна.

...ай оройдоол ...аар тарилгын ...эри хэгдэнэ ...Жэшээлхэдэ, ...үудые холбо... ...ексено агре... ...я ябаад гара... ...ераци бүтээ... ...йлбал, сэбэр ...намар хахал... ...еннисэ гү, али ...даа холбсмол ...оро культива... ...эөлэрүүлнэ, ...мүhэн мине... ...үлгэ оруулна, үрэhэ тарина, үшөө катогоор хүрьhэ тэгшэлэн жэгдэлнэ.

Олон ондоо машина түхеэрэлгэнүүдые нэгэ агрегат болгон холбожо, үсөөн трактор ябуулхада шэнгэн түлишэ, тоhоолгын хэрэгсэл алмагдана. Илангаяа мүнөө эдэ бүгэдын үнэтэй болошоод байхада энэ арга ехэ удха шанартай. Гадна хоёрдохёор, хуурай уларилтай, газарай хүрьhэндэ шиир пойтоной бага байхада таряалан дээгүүр трактор, машина үсөөн ябуулаад лэ, тарилгын бүхы хүдэлмэри хэхэдэ, газарай хүрьhэнэй хатасань бараг байна бшуу.

Тарилга дээрэ хүдэлжэ байhан механизаторнуудай тэрэнь hайнаар, энэнь муугаар хүдэлнэ гэхын аргагүй. Булгал арга шадалаараа оролдоно, хүсэ хүлhэ гамнаагүй ябана. **Жэшээлхэдэ,** дүршэлтэй трактористнар А. М. Трифонов, А. Н. Пнев, С. Г. Ануфриев гэгшэдые онсолон нэрлэжэ болоно. Мүн сеялжэнүүдтэ үрэhэ, минеральна үтэгжүүлгэ зөөдэг жолоошод соohоо И. И. Залуцкийе тэмдэглэхээр. Эдэмнай бүхы техникээ өөhэдөө арга хүргыскъ оложо заhабарилха, балдэхэhээ эхилээд, мүнөө тарилгын гол хүдэлмэри бүтээжэ байна гээшэ.

Энэ жэлдэ хабартаа хахалжа тариха газарнай ехэ. Ушарынь юуб гэхэдэ, нёдондо хүряалга унжагайраад, хожом болотор таряалангай hолоомо абтаагүй байжа, намарай паар бага хахалагдаа. Эдэ удэрнүүдтэ хүсэ ехэтэй К-700, Т-150 түхэлэй трактор түрнуудаа булгыень шахуу газар хахалгада табижа, hүүлшын 280 гектарта обёос, мүн тэжээлэй ургамалнуудые тариха байнабди.

Хүнүүдэй, техникын hаадгүй хүдэлхынь тула эдеэ хоолhоо эхилээд, трактор, машинын запас хэрэгсэл, түлишэ, тоhо гэхэ мэтые таhалдуулхагүй гэжэ шадалаараа оролдонобди. Дүршэлтэй бэрхэ хүнүүдые тогоошоодоор табинхайбди. М. И. Орлова, В. М. Алимкина гэгшэд таряалан дээрэ хүдэлэгшэдые удэрэй дүрбэ дахин эдеэлүүлхэ гэжэ амаралтагүй, удэрэй 10—12 час хүдэлнэ. Шанаха, бэлдэхэ эдеэ хоолой зүйлнүүдээр таhалдуулхагүйн тула ажахын директын бahал яhала оролдоно. Hая болотор сагаан тоhо, саахар үгэдэг байгаа. Hүн, мяхан ходо асарагдадаг. Хилээмэ, талхан, лапшаа гэхэ мэтэ таhалдагдагүй даа.

Эдеэ хоолой зүйлнүүдэй хэды үнэтэйшье hаань, эгээл халуун хүдэлмэрин үедэ арбаад хоног соо зонние түлөөhэгүйгөөр эдеэлүүлээбди.

Hүгөө талаараа дутуу дунда юмэн бahал олон. Илангаяа хүнүүдтэ хүдэлмэрин хубсahан—комбинезон, резинэ сабхи, бээлэй гэхэ мэтэ үгтэдэг hаань, ямар hайн бэлэй. Теэд тиимэ юмэн байхагүй. Элдэб хоротой минеральна зүйлнүүдтэй, тоhо, түлишэтэй хабирсалдажа байхада хубсahан тэнсэнэгүй ха юм.

Юрэдөөл али болохо бэрхэшээлэй, дутуу дундын олоншье hаань, hүүлшын килограмм үрэhэнэй хүрьhэндэ оруулагдатар, hүүлшын гектарай хахалагдатар ажалай эршэ, оролдолгые hуладхахагүйбди.

А. ЗАЛУШКИЙ,
Кабанскын районой Байгалай ОПХ-гай Еланнин бригадын бригадир.

НАЙДАМТАЙЛ ЗОН

Хабарай тарилга гү, али ургаса хуряалгашье байг өөрэгүй Ушхайтын совхозой тарыашад хээзэдэ найдамтай, жэгдэ hайн ажалаараа шалгардагынь үнинэй мэдээжэ юм.

Эндэ, нэгэдэхеэр, механизаторнуудынь диилэнхидээ мэргэжэл шадабари ехэтэй, шударгы бэрхэ зон. Тэдэнэй олонхинь 15—20 жэлдэ хүдэлжэ байhан хүнүүд. Хоёрдохёор, эндэ агрономическа хүдэлмэри hайнаар табигданхай. Энэ талаар ахамад агроном, мүнөө кооперативые хүтэлбэрилэгшэ Н. Балдандоржиевай габьяа ехэ.

Эдэ бүгэдын ашаар эндэхид жэл бүри тогтууритай hайн ургасашье абана.

Байгша ондо энэ ажахыда хабарай тарилга бahал эмхитэйгээр ябуулагдана. Илангаяа дүршэлтэй механизаторнууд Галсан Гашинов, Содном Галсанов, Солбон Самбуев, Сандан Цыренбазаров, Цырен-Дылык Дамбаев, Виктор Дугаров гэгшэд газаршье хахалхадаа, үрэhэшье тарихадаа ажалаа нэн түрүүн эрхим шанартайгаар, саг соонь бүтээхэ гэжэ оролдоно. Трактор, машинануудай hаадгүйгөөр хүдэлхынь тула слесарь-заhабарилагшад Гэрэлтэ Цыренбазаров, Владимир Намжилов гэгшэд оролдолго гаргана.

Ажахын таряалан дээрэ тарилгын 8 агрегат хүдэлгэдэнэ. hаяхан 1200 гектарта эртын таряан таригдажа дүүргэгдээ. Иигээд тэжээлэй ургамалнуудые тарижа эхилхэнь.

Д. САМБУЕВ.
Хэжэнгын район.

НЭГЭ ХҮН ШЭНГИ

Бригадамнай ороohо таряа, малай тэжээлэй ургамалнуудые ургуулдаг юм. Энэ жэлэй хабарай тарилгын түрүүшыи үдэрhөө таряалан дээрэ тракторай 9 агрегат хоёр наранай хоорондо сүүдхэдэ 12—13 час соо хүдэлжэ, 1200 гектарта эртын ороohото ургамалнуудые саг болзор соонь таряа. Энэнь гол түлөб «Витим» сортын ешмээн, «Удыч Жулты» сортын обёос юм. Тээсгэнэй Хара-Тоором, Хаймисаан гэжэ газарнуудта халуун хүдэлмэри бусалжа байгаа.

Дүршэлтэй бэрхэ механизаторнуудай дутамаг дээрэhээ урдань трактортa хүдэлhэн гурбан хонишонние харабарай тарилгын үедэ агрегадуудта табяабди.

Хабарай тарилга дээрэ хүдэлжэ байhан хүбүүдэй хэниенышье онсо тэмдэглэхын аргагүй, булгадаа хаба шадалзараа оролдон ажаллажа байгаашье hаань, аха дүүнэр Баир, Ранжур, Чингис Гунгаровуудые, Ринчин Батуевые, Марат Шагдаровые, Михаил Машановые, Василий Цыденовые, Цыдып Чимитовые, Зунды Цыреновые, Николай Поповые, Баир Цыреторовые нэрлэхэл баатай бологдоно.

Тарилгын халуун хүдэлмэрин хажуугаар, бригадынгаа даажа абаhан 450 гектар сабшалангаа мартанагүйбди.

Тэндэ газарай хүрьhэнэй дээрэхиие зөөлэрүүлхэ хүдэлмэри саг соо хэгдэ.

Хээрэ хүдэлжэ байгшадые амтатай халуун эдеэгээр хангаха талаар ахалагша тогоошон **Е. Л. Найданова** туhалагшатаяа ехэ оролдоэго гаргана. Тэдэнэр хүнүүдые үдэрэй дүрбэ эдеэлүүлнэ. Тарилгын эгээл халуун үе соо зоноо түлөөhэгүйгөөр эдеэлүүлхэ гэжэ колхозой правлени шиидхээ.

Эршэмтэй шанга хүдэлжэ, газарай хүрьhэнэй шиигтэй байhан дээрэ ороohо таряагаа саг соонь тариhамнай бараг hайн ургасаар харюулагдаха бэээ гэжэ найданабди.

В. РАДНАЕВ,
Яруунын районой «Улаан-Туяа» колхозой бригадир.

...АРЫЕНЬ АНХАРХА

...районой «Иск... ...механизатор... ...ургамалаа та... Энэ жэ... ...тарилга муу ...гэжэ тэмдэг... ...онсо илгаань ...ын эхилхэhээ ...илгын шанар ...комисси бай... Тэрэнэй бү... ...ажахын ту... Л. Максимов, ...ад агроном ...ов, шалгалтын ...үлэгшэ Л. В. ...омой түрүү... ...адимиров гэг...

...ажахын устав ...й хүдэлмэри ...гээд бэшээтэй ...энэнние хү... ..., комиссиин ...ирээ эмхидхээ ...гэшүүд үдэр бүри поли дээрэ гаража, тарилгын шанар шалгадаг. Ажахын бүхы гурбан отделенидэ тарилга муу бэшээр, агрохимическэ бүхы заабарынн ёhоор хэгдээ гээд комисси тэмдэглээ. Шанар муутайгаар таригдаhан поли дайралдаагүй. Мүнөө эндэхи тарыашад тэжээлэй ургамалнуудые тарижа байна. Комиссиин гэшүүд шалгалта хэhэн зандаа.

Тус ажахын хүтэлбэрилэгшэд иимэ халуун хаhынь ябажа байгаашье hаань, зонойнгоо тала харана. Тэдэнэр майн 15-hаа 17 болотор механизаторнуудаа гол ажалhаань сүлөөлжэ, гэртээ харгаабхала тарихыень зүбшөөhэн байна. Эиэнь тэдэнэй зүгhөө hайшаагдаа.

В. МАКСИМОВ.

Загарайн районой ажахынууд hүүлэй мэдээгээр 8853 гектар таряалан дээрэ үрэhэ хүрэнгэ тариhан гэхэ гү, али нёдондо жэлэй энэ үеынхидэ орходоо 31 процент даа. Район соогоо эгээл ехэ талмайда тарилга үнгэргэдэг Үнэгэтэйн совхоз байгша ондо 2759 гектарта тарилга хэбэ. Тиигэншьегүй аргагүй ха юм. Юуб гэбэл,

НЁДОНДОНОЙХИhОО ДООШОО

бага талмайда тарилга үнгэргэhэн байна. Энэ газарай 8029 гектартань ороohото ургамалнууд эзэлбэ. Тэрэнь үнгэрhэн жэлэйхитэй сасуулан харахада, аяар 2435 гектараар бага болоно. Тэрэнэйнь 4840 гектартань шэниисэ, 1491 гектартань обёос, 1454 гектартань хара таряан таригдаhан байха юм. Карл Марксын нэрэмжэтэ колхоз, таряашадай ажахынуудай Мухар-Талын нэгэдэл мүнөө жэлдэ нёдондонойхидо орходоо тарилгынгаа талмайе үргэдхэжэ шадаа. Энэ ажахы 2000 толгой эбэртэ бодо мал харуунадаг байна бшуу. Иимэ олон малтай ажахы район соо оройдоошье байхагүй.

Үнгэрhэн недели соо «хөрдохи хилээмэн» болохо хартаабха тариха хүдэлмэри эрхилэгдэбэ. Бүхыдөө 202 гектарта түмhэн таригдаа. «Гигант» колхоз, таряашадай ажахынуудай Хуушан-Хүрбын нэгэдэл бэшэндээ орходоо ехэ талмайда хартаабха тариhан байна.

В. ЖИГЖИТОВ,
«Вперед» газетын хүдөө ажахын таhагые даагша.

Маhай хөөрэлдөөн

ЁhОТОЙЛ ЭЭЭД БОЛОhОЙ

Сёдолой үйлэдбэриин «Туяана» нэгэдэл үмсэлэгдэхэдөө, нээмэл түхэлэй акционернэ бүлгэм болохо гэжэ шиидхэгдээ. Маhай корреспондент Г. ДАШЕЕВА нэгэдэлэй ахамад инженер М. П. ПИЛСУЕВТАЙ hая хөөрэлдэбэ.

КОРР.: Максим Петрович, үмсэлэлгэдэ бэлэдхэл ямараар ябуулагданаб?

ХАРЮУ: Бэлэдхэл бүхы дээрээ түгэсхэгдөө. Устав болон бусад зарим документнүүдые зүбшэн хэлсэхэ талаар конференци удангүй зарлагдаха.

Коллективэй гэшүүд үйлэдбэридөө ёhотой ээзд болохо хүсэлтэй. Hүүлэй hүүлдэ предприяти гүрэнэй бэшэ, харин коллективэй гэшүүн бүхэнэй, акци абаhан хүн бүхэнэй хубита зөөриhөө бүридэhэн булгэм болохо.

КОРР.: Акцинууд ямар гуримаар хубаарилагдаха, худалдагдаха гээшэб?

ХАРЮУ: Акцинуудай 25 процент эндэ хүдэлдэг хүн бүхэндэ, мүн 15 жэлhээ дээшэ ажаллаhан пенсионернүүдтэ миинтээр үгтэхэ юм. 10 процент акци хүнгэлэгдэhэн гуримаар худалдагдаха. Декретнэ амаралтада байhан эхэнэрнүүд, зарим пенсионернүүд эдэнэй тоодо оролсоно. Саашань тоолобол, 10 процентнь Хууляар харагалагдаhанай ёhоор предприятинүудай хүтэлбэрилэгшэдтэ, үшөө 10 процент—аукционhоо худалдагдаха.

Гүрэнэй эд зөөриин талаар комитедтэ акцинуудай 20 процент дамжуулагдаха. Аяар 25 процент акци холдингово компаниар тараагдаха. Энэ акцинуудые абаhан зон бүлгэмэй асуудалнуудые шиидхэлгын үедэ дуугаа үгэхэ гүйсэд эрхэтэй байха.

КОРР.: Харин акцинуудые абаhан коллективэй гэшүүд дуугаа үгэхэ эрхэтэй байха гү?

ХАРЮУ: Голхоролтойнь гэхэдэ, үгы. Эдэмнай юрэл хүлhэншэдөөр ажалда оролоо мэтэ болохо. Предприятиэа өөhэдтөө абажа шадаагүй hаамнай, бүришье болёо гээшэ.

КОРР.: Иимэ ушар тохёолдожо магад гү?

ХАРЮУ: Яажа мэдэхэб. Миниий hанамжаар, холдингово компаниин орондо сэнтэй сааphануудай биржэ акцинуудые тарааха ёhотой байгаа. Харин мүнөө ушарта диилэнхи олон акци гэхэ гү, али бүхы акцинуудай адагынь 51 процент манда тудахань бэрхэтэй гэжэ hанаата болонобди. Нэгэ мэдэн гэhээ, ямар нэгэн баянай, жэшээлбэл, Кавказhаа ерэhэн зүзаан хармаантанай хүлhэншээд болоод байжа магадгүйбди.

Юрэдөөл, мүнөө дэлгүүрэй үедэ үрдуур юумэ таажа хэлэхэнь бэрхэтэй ааб даа. Экономическа иимэ харилсаануудта анхан хүдэлжэ үзэhэн бэшэбди. Илангаяа үмсэлэлгэ гээшэмнай бүришье орёо юумэн ха юм.

КОРР.: Акцинуудые абагшад предприятиннгаа олзоhоо хубитада хүртэхэ гү?..

ХАРЮУ: Тиихэ. Салин хүлhэнhөө гадуур ааб даа. Энэ олзо жэлэй дүнгөөр тоологдожо гаргагдаха. Квартал бүридэ баланс тоолон гаргагдагаа hаа, жэлэй эсэс багаар сэбэр баланс согсологдожо, акциин ээздтэ дивидендүүд хубаарилагдаха болоно.

КОРР.: Предприятн хэдытэ гэжэ сэгнэгдээб?

ХАРЮУ: Гол ба эрьесын фоднуудтайгаа 7 миллион түхэригэй. Хамтадаа 7 мянган акци гээд тоолое. Нэгынь хэдыгээр хүдэлдажа абаха аргатайбибди гээд хамтараа хэлсэжэ, шиидхэхэ хэрэгтэй. Жэлдээ жэшээлбэл, 3 миллион түхэригэй олзо абаа hаа, налогто, социальна, үйлэдбэриин хүгжэлтэдэ 3 миллионниень эльгээгэ гэлэйбди. Үлэhэн 5 миллионоо акцинуудай ээздтэ, өөhэдынгөө хүдэлмэрилэгшэдтэ, мүн хажуу тээhээ акци абагшадта тараажа үгэхэ болонобди.

КОРР.: Предприятие ондоо хүн, али бүлэг зон худалдажа абаа гэлэй. Социальна хангамжа, хамгаалга тухай энэ ушарта hанаа зөборитой ёhотой...

ХАРЮУ: Хари, ямар байхыень хэн мэдэбэ. Гүрэнэй предприяти байхадаа, социальна хамгаалгада заатагүй анхарагдана ха юм. Жэшээлбэл, hүргуулида—мүнгэ, пенсионернүүдтэ — түлеэ гэхэ мэтээр. Харин ондоо ээзд хүл дээрээ гарахые түрүүшээр оролдоходоо, энэ асуудалда, хэбэрынь, үлүү ехээр анхарха аргань байхагүй ха.

КОРР: Теэд нимэ ушарта хүдэлмэрилэгшэд хэр хүдэлхэ дуратай байха гээшэб?

ХАРЮУ: Хүдэлөөгүйдөө яаха юм? Мүнөө ажалдаал «аhасалдаад» байхые булта оролдоно бэшэ аал? Ямар хэмэршье hаа, хоолойгоо тэжээхэ байна ха юм. Энээнhээ үлүү юумэ хүн хүсэхээешье болинхой ха. Жэшээлбэл, автомашина, гэр байрын эрэ байдал hайжаруулха гэхэ мэтые. Ажал гээшэ ёhотойл найдам-түшэг болонхой.

КОРР.: Үгытэй зон нигээд лэ тулюурхан байдалhаа гарахагүй болоно гү?

ХАРЮУ: Тиигэжэ хэлэхээ hанаагүйб. Балжаал hаа, hайн ааб даа. Капитализм, социализм, анархизм—ямаршье байгуулалта. Үзэл суртал байг, магазинда ошоод, дуратай юумэеэ абаха аргатай болоо hаа, дээдын эзргэ. Юумэнэй дуталдахада, үгытэй ядуу байхадаа, элдэбын арсалдаа хэрүүл, тэрэ тоодо яhатан хоорондын зүришэлдөөн болоно ха юм.

КОРР.: Предприятинтнай мүнөөнэй байдал ямар гээшэб?

ХАРЮУ: Тулюур ааб даа. Түүхэй эд абахын түлөө хэдэн миллион түхэригэй ссуда банкhаа абанхайбди. Бүд нэхэлгын үйлэдбэринүүдтэ хлопок багаар ороно. Тиимэhээ маанад мэтэ предприяинуудhаа түлөөhыень саг дары эридэг болоо.

Hонирхолтойнь гэхэдэ, мүнөө манда түүхэй эд нилээд хүрэхөөр бии. Складуудта бэлэн продукци дүүрэн. Теэд лэ худалдаан гүйсэгүйл даа. Үнэтэй гээд нимэ юумэн болоно. Удангүй зайн галай, элшэ хүсэнэй үнэтэй болоходонь, бүхы эд бараанай сэн дээшэлхэ. Эгээл нимэ хаhада складуудтамнай байhан продукцияа мүнөөнэй сэнгээр ябуулжархёо hаамнай, магазинуудай дэлгүүрнүүдтэ удаан хэбтэхэгүй ха.

КОРР.: Хэды бэрхэтэйшье hаань, аза талаан тудажа, акцинуудай хахадhаа екэнхи (51 процент) хубиинь эзэмдэжэ, түрэл предприятиингаа ээзд болохо аабзат гэhэн найдалаа мэдүүлhүү. Түгэсхэлдэнь нэгэ нимэ асуудал табихам. Манай буряад угсаатанай хубинь заяанда, хүгжэлтэ, дэбжэлтэдэ дэлгүүрэй экономико ямараар нүлөөлхэ гээшэб?

ХАРЮУ: Олзотохын хойноhоо шунахайралгын оршон, аралжаа наймаан үсөөн тоото арад яhатанда hайн талаhаа юу нүлөөлбэ гээшэб. Тиинhээ тиитэрээ хэлэээ, уг угнияа мартаhан екэхэн хубидамнай бүришье аймшаатай ха. Дээхэнүүд дэгдэгэнжэ, юумэнэй бэлэнние хүулахадаад ябахадаа, хүн гээшэ юумэнэй хүнгэн мүр бэдэршэдэг гэжэ буруу бэшэ.

Нүгөө талаhаа абаад үзэхэдэ, залуушуулнай олзын хэрэг эрхилжэ hураха юм аабза. Толгойтой хубүүд яhала бии.

Буряадууд юрэнхыдөө аялга хүгжэмдэ, уран зураг, шүлэгтэ, бүхы уран hайханда ульhатай, бэлигтэй гээшэ. Дэлгүүрэй оршондо мүнөө эрдэм, соёлой хойшоо түригдехэдэнь, манай угсаатанда бahал хохидолто хойшолонтой ааб даа. Гэбэшье бидэ ahан аргаараа арадайнгаа заншал, хэлэээ, нэрэ түрэээ, ниитэ нэгэн яhатан мэдэрэлээ hэргээхын тула оролдохо ёhотойбди. Иигэжэл өөhэдөө өөhэдыгөө абархабди. Хойшонхи үенүүднай мүнөөнэй зон тухай hүүлдэ, ерээдүйдэ муугаар хэлэжэ, дурдажа бү байhай гээд сэдьхэхэ болонобди.

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ДЕПУТАДУУДАЙ АНХАРАЛДА

Буряад Республикын Верховно Советэй IX сесси Буряад Республикын Верховно Советэй заседанинуудай зал соо 1992 оной июнин 8-да үглөөнэй 10 часта нээгдэхэ.

Арадай депутадууд болон сессидэ уригдагшад заседанинуудай залай фойе соо сессиин нээгдэхэ үдэр үглөөнэй 8 час 30 минутаhаа бүридхэлдэ абтаха.

Буряад Республикын Верховно Советэй Президиум.

Үдэрэй үзэгдэлнүүд

БАЯН БАРДАМ ГАРААРАА

Улаан-Удэ хотодохи Алдар Солын талмайдахи үнгэтэ шэрээр «Линда» гээд hиилэн бэшээтэй гаршаттай магазинай үүдэ татажа ороходом, илдам шарайтай залуу эхэнэр буряад үбгэжөөлдэ:

— Энэ танай пенсеэр яабашье диилдэхэгүй бараан шуу даа. Наhатай хүнэй үмдөөд ябахаар зөөлэн, хүнгэн. Гэбэшье манай магазинда үнэтэйгөөр табигданхай, саашаа ябабал, «Сильвия» магазин хүрэхэт. Тэндэ тон ниихэ туфлинууд манайхиhаа гушан солхообоор үнэгүйгөөр худалдагдана,— гээд ойлгуулжа байба.

Комиссионно - коммерческэ магазинай наймаалагша байгаад, юундэ өөhэдтөө олзо доход оруулхаяа бии шадалаараа, худалаар-нээрээ үгэнүүдые хэрэглэн шармайхагүй байгааб, али мүнөөнэй коммерсантын бэлиг шадабариие хүсэд шудалаагүй хүйхэржөөн гү гээд досоогоо бодомжолон, тэрээндэ дүтэлөөд, өөрынгөө маргалтые тайлбарилха hанаатайгаа мэдүүлбэб. Танилсабабди. Энэ хадаа Татьяна Цыбикова байба.

— Тэрэ үбгэжөөлтэй минии хөөрэлдөөе директорнай дуулаа hаа, дурагүйдэхэ ааб за. Гэбэшье энэрхы зан алтанhаа үнэтэй гээд директор тушаа hанаагаа тэгшэлээд, тантай хөөрэлдэhүүлби. Мүнөө сагта хүн зоноой ажаhуудал, байдал эрид доройтохой гээд мэдэжэ. Иимэ хэсүү үе сагнай нэн түрүүн пенсионернүүдые, үбшэн үлбэр зониие хайра гамгүй хүндэ мөөрнүүдээрээ дараад, низалаад, гэшхээд гарана. Би эдэниие зүрхэ сэдьхэлээрээ хайрлагшаб. Өөрөө бурханай харалгаар элүүр амиды энэ дэлхэйдэ ажамидарнаб, харин үглөөдэр-нүгөөдэр бидэнтэй юуншье болохыень хэншье мэдэнэгүй бшуу. Яагаад наhажаал зоной зоболон гасаланние ойлгонобта гээд асуунат. Теэд углуу бүхэндэ эдэнэрые харана бэшэ гүбди. Энэ талмайн нүгөө захада гарагты— хүлгүй хүн газарта малгай табинхай, хажуугаарнь үнгэрhэн зоной хаяhан хашарhа суглуулна. Гэрэй хажуудахи шоройн контейнер соо туранхайхан хүгшэн ухашалан, үл залгаха юумэ бэдэрнэ. Минии ажаhуудаг гэртэ хүршэ эхэнэр hургуулида ороодүй дүрбэн үхибүүдтэй гансаараа үлэшэбэ—нүхэрынь hаяхан гээгдэшоо юм,——гэжэ Татьяна гунигтайгаар хөөрэнэ.

Энэ «Линда» фирмэ баян бардам гараараа инвалидуудта, үндэр наhатай ганса бэе зондо мэдээжэ болонхой. Жэшээнь, тус фирмэ ганса үнгэрэгшэ хоёр hарын туршада Загарайн райондохи үншэн үхибүүдэй гэртэ 60 мянган, Улаан-Удын үндэр наhатайшуулай байшанда 50 мянган түхэриг мүнгэ бэлэг болгон дамжуулба.

И. ГОМБОИН.

Хүндэтэ нэрэ зэргэнүүд, Хүндэлэлэй грамотанууд

Буряад искусство хүгжөөхэ талаар габьяатай үлөө Буряад Республикын Верховно Советэй мэй 1992 оной майн 19-нэй Зарлигаар дуу, нэй «Байгал» ансамблиин удаадахи артист-**ряад Республикын габьяата артист»** гэhэн зэргэ олгогдобо гэбэл:

ергей Эрдынеевичтэ—баледэй артист,
Дымбырын Санжиевнада—дуушан,
Мария Зандраевнада—баледэй солистка.

* * *

искусствые хүгжөөхэ талаар габьяатай байө Буряад Республикын Верховно Советэй 1992 оной майн 19-нэй Зарлигаар Москваиковскинн нэрэмжэтэ консерваториин кафедй Баир Дашинимаевич **Шагдарондо «Буряад арадай артист»** гэhэн хүндэтэ нэрэ зэргэ

* * *

арадай hуcэр» гостиницын директор ниитын орcаг соо hай-**Евгений Борисович Идановые** Буряад Республикын Верховно Советэй Президиум 1992 оной майн 19-нэй Зарлигаар Буряад Республикын Верховно Советэй Президиумэй **Хүндэлэлэй грамотаар** шагнаба.

* * *

Республикын газар эсхэмжэлгын органуудта олон жэлнүүдэй туршада аша үрэтэйгөөр ажаллаhанайнь түлөө Буряад Республикын газарай реформо бэелүүлхэ гүрэнэй комитедэй ахамад мэргэжэлтэ Николай Дмитриевич **Плюскинние** Буряад Республикын Верховно Советэй Президиум 1992 оной майн 19-нэй Зарлигаар Буряад Республикын Верховно Советэй Президиумэй **Хүндэлэлэй грамотаар** шагнаба.

Улаан Хэрээhэнэй Россин бүлгэмэй Буряадай отделенидэ оролдосотой hайнаар ажаллаhанайнь түлөө Улаан Хэрээhэнэй бүлгэмэй Буряадай Республиканска комитедэй удаадахи хүдэлмэригэлгэшэдые Буряад Республикын Верховно Советэй Президиум 1992 оной майн 19-нэй Зарлигаар Буряад Республикын Верховно Советэй Президиумэй **Хүндэлэлэй грамотаар** шагнаба гэбэл:

Афанасьева Ангелина Кирилловнае — Загарайн районно комитедэй түрүүлэгшэ,

Гылыкова Галина Александровнае—Улаан-Удын городской комитедэй түрүүлэгшэ,

Собашникова Лилия Афанасьевнае — Хяагтын районно комитедэй патронажна медицинскэ сестра.

* * *

Республикын ажалшадай дунда эрдэм мэдэсэ тараяха талаар олон жэлдэ здэбхитэйгээр ажаллаhанайнь түлөө Зүүн Сибирнин гүрэнэй соёлой институдай кафедрын доцент, философиин эрдэмэй кандидат Елизавета Яковлевна **Мангутовае** Буряад Республикын Верховно Советэй Президиум 1992 оной майн 19-нэй Зарлигаар Буряад Республикын Верховно Советэй Президиумэй **Хүндэлэлэй грамотаар** шагнаба.

* * *

Республикын ажахын болон ниитын органуудта олон жэлэй туршада здэбхитэйгээр хүдэлhэнэйнь түлөө пенсионерка **Беликова** Александра Семеновнае Буряад Республикын Верховно Советэй Президиум 1992 оной майн 19-нэй Зарлигаар Буряад Республикын Верховно Советэй Президиумэй **Хүндэлэлэй грамотаар** шагнаба.

Зинаида Николаевна Титова гуша гаран жэлдэ тугалшанаар Ивалгын районой «Пригородный» совхозой Ошурковай hүнэй фермэдэ хүдэлнэ. Тэрэ мүнөө 50—60 тугал зургаа hаратай болоторнь томо болгон харуунална. Тугал бүриингөө өдэгүүрые сүүдхэдээ дунда зэргээр 700—800 граммаар нэмээнэ. Зинаида Николаевна «Буряадай ССР-эй габьята малшан» гэhэн хүндэтэ нэрэ зэргэтэй. Республикын Верховно Советэй Президиумэй Хүндэлэлэй грамотаар шагнагданхай.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: тугалшан З. Н. Титова.

С. БАЛДУЕВАЙ фото.

УНШАГТЫ, ТАНИЛСАГТЫ:

1-дэхи нюурта. «Хабарай тарилга-92».

«Ёhотойл ээзд болоhой»—оёдолой «Туяана» нэгэдэлэй ахамад инженер М. П. Пилсуевтай хөөрэлдөөн.

Үдэрэй үзэгдэлнүүд. «Баян бардам гараараа».

2-дохи нюурта. «Буряад Республикын Верховно Советэй IX сессиие угтуулан»—уншагшадай бэшэгүүд, hанамжа, дурадхалнууд.

Мүнөөдэр hанааемнай зобооно. «Бидэ буряад-монголнуудбди»—М. Зонхиевай статья.

Госкомстадай мэдээсэлнүүд.

3-дахи нюурта. «Олоной анхаралда. «Амар сайн, хүндэтэ телевизор харагшад!» — Н. Шабаевай статья.

4-дэхи нюурта. «Ахын зоной уг гарбал»—А. Дыржиновэй статья.

Улаан-Удын 1-дэхи интернат hургуулиин hурагшад мэдээсэнэ.

Спортын hонин.

Буряад Республикын Верховно Советэй IX сессиие үгтуулан

ТҮРЭЛ ХЭЛЭН ТУХАЙ

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН хэлэнүүд тухай хуулиин проект мүнөө үедэ зүбшэгдэжэ байна. «Буряад үнэн» һониндо улад зоной һанамжанууд, дурадхалнууд нилээд олоор барлагдана.

Иимэ хуули баталагдан абтахань гэжэ баяртай байнабди. Яахадаяб гэбэл, һүүлэй хэдэн арбаад жэлдэ түрэл хэлэмнай ядаралтай байдалда ороо гээшэ. Гансал ород хэлэ бэшэгые һайнаар шудалха, тэрэнһээ гадна хариин хэлэ (баруун Европын хэлэнүүдые) шудалха гэһэн дээдын захиргаанай заабаринууд байһан гээшэ. Түрэлхи хэлэээ заатагүй мэдэгты гэһэн заабари байгаагүй. Энээнһээ боложо, манай буряад хэлэн хосоржо байгаа.

Хэлэн болбол ямаршье яһатанай аргагүй ехэ баялиг, хамаг юумэнэй эхин гэжэ арад зон тоолодог гээшэ. Харин бидэ буряад хэлэндээ хайша хэрэгээр хандаабди. Манай хэлэн оло дахин реформодо ороһон байна. 1931 он болотор хуушан буряад-монгол хэлэн дээрэ бэшэжэ, уншажа, бусад арадһаа дутангүй ябаабди. Энэ хэлые тэрэ ондо лата үзэгтэ оруулһан, тиигээд хори буряадай хэлэн буряад зоной литературна хэлэнэй үндэһэн болобо гээд мэдүүлһэн юм. Гушаад оной һүүл багаар ород кирилицэ гэжэ үзэгөөр бэшэдэг болобобди. Эдэ бүгэдэ буряад хэлэнэй муудаһанай тон ехэ шалтагаан болоно.

Хуушан монгол гэхэ гү, али хуушан буряад-монгол хэлэн дээрэ бүхы монгол утсаатан эрдэм номые аша туһатайгаар шудалжа байһан юм. Тэрэ хэлэ бэшэг зүүн зүгэй эрдэм ухаа дэлгэрүүлхэдэ, тэрэ тоодо түбэд, монгол номуудые тараахада, бурхан шажанай үзэл суртал дэлгэрүүлхэдэ, шажантай зэргэ орожо ерэһэн соёл нэбтэрүүлхэдэ, тон ехэ туһа хүргэһэн байна. Хуушан буряад-монгол хэлые панмонголистнуудай хэлэн гэжэ хардаад, засаг баригшад үгы хэжэрхиһэн юм. Дээрэһээ буулгаһан заабариие хүтэлбэри болгон, манай нютагай ноёд сайд, түргэн саг соо түрэл хэлыемнай болюулһан байна.

Хори буряадай хэлэн буряад арад зоной бэшэгэй хэлэн болоһоор таби гаран жэл болобо. Энэ хугасаа соо би энэ хэлэ шудалнаб.

Хуушан буряад-монгол хэлые, сонгоол-сартуулай абяа абаһан хэлые усадхаад, хори хэлэндэ ороһон хэрэгые хүн ямараар сэгнэдэг гээшэб? Зарим эрдэмтэд, багшанар хэлэдэг: Сэлэнгын «с» үзэгтэй абяанһаа гаража, хори буряадай хэлэндэ («һ» үзэгтэй хэлэндэ) орожо, бүрлад хэлэээ һайн болгообди. Иигэжэ гол түлэб Хори, Хэжэнгын, Яруунын зон хэлсэдэг. Тиихэдэнь Сэлэнгэ, Хяагта, Зэдэ гэхэ мэтэ нилээд олон газарай улад зон хадаа хуушан буряад-монгол хэлэн гээшэ ёһотой үндэһэн буряадай хэлэн байһан гэжэ хэлэдэг.

50 жэл соо би өөрөө хори аблаһай хэлэн дээрэ гарадаг «Буряад-Монголой үнэн» («Буряад үнэн») абажа уншадаг мүртөө энэ хэлые һайнаар ойлгодоггүй, ярилдаа мүртэй хэжэ шададаггүй байнаб.

Баруун буряад зон баһал мүнөөнэй бэшэгэй буряад хэлые һайнаар ойлгодоггүй. Тиимэһээ тэдэнэр энэ хэлэн дээрэ гарадаг газетэ, номуудые тон багаар уншадаг.

Буряад Республикада үнгэргэдэдэг ямаршье хурал, зүблөөн гансал ород хэлэн дээрэ үнгэргэдэдэг. Республикын засаг захиргаанай нилээд олон хүтэлбэрилхы үүргэтэй хүнүүд буряад хэлэээ мэдэдэггүй. Тэдэнэр буряадаар уншажашье, бэшэжэшье шадахагүй юм. Уншаха, бэшэхэ гэжэ оролдолго гаргадаггүй байна. Тиимэ ноёд буряад хэлэээ өөдэнь татажа шадахагүй. Оршуулагшадые тэдэндэ үгэхэ гэжэ хэлэн тухай хуулиин проект зохёогшод дэмы бэшэнэ. Энэ проект соо иигэжэ бэшэбэл һайн: **«Засагай газарта Буряад Республикын гүрэнэй хэлэнүүд гэжэ мэдэрэгдэһэн буряад ба ород хэлэ мэдэхэ зонуудые дэбжүүлхэ шухала».**

Хэлэн тухай хуулиин проектдэ заабол иигэжэ бэшэхэ хэрэгтэй: **«Буряад Республикын газар дээрэ байдаг һургуулиннуудта заабол буряад хэлэ дунда һургуули дүүргэтэрнь, бүхы һурагшадта (буряадуудта, ородуудта гэхэ мэтэ) бултандань зааха. Дүрбэдэхи класста ороторнь, буряад үхибүүдтэй һургуулиннуудта бүхы хэшээлнүүдые буряад хэлэн дээрэ зааха».**

Проектын 5-дахи статьяда бүрүү юумэн бэшээтэй: «Буряад Республикын эрхэтэд хүмүүжүүлгын ба һуралсалай хэлэ сүлөөтэйгөөр шэлэхэ эрхэтэй». **Сүлөөтэйгөөр шэлэхэ гэһэн үгэ буряад хэлые һэргээжэ, тэрэниие мэдэдэг болгожо шадахагүй. Буряадуудай хоорондохи харилсаагаа эдэбхитэй болгохо гээ болобол, хуушан буряад-монгол хэлэээ һэргээхэ, сонгоол буряадуудай хэлэ, баруун буряадуудай хэлэ үргэнөөр хэрэглэжэ, хэлэнэй реформо ойрын сагта хэхэ тон шухала байна. Эрдэмтэд, багшанар хамтаржа, ехэ хурал татажа, энээн тухай ярилдаха байһан аад, юундэ абяа анир гаранагүй гээшэб? Хөөхэ иимэ хурал болохо юм. Буряадай эрдэмэй түбтэ ажалладаг хэлэ ашэгэй эрдэмтэд юундэ анирагүй һууна гээшэб? Институтда, тусхай дунда һургуулида ажалладаг багшанар юундэ реформын талаар эдэбхи гаргадаггүй юм? Хүдөөгэй һургуулиин багшанар, хаана гээшэбта? Али хүлеэгээд лэ, хэлэээ бүрин түгэс алдатараа, амархан һууха юм гүбди?**

Харюусыт, нүхэд!

Н. ЦЫБИКОВ,
дайнай, ажалай ветеран.

РЕДАКЦИЬАА. Хүндэтэ Н. Д. Цыбиковэй «Түрэл хэлэн тухай» гэһэн статьяень Верховно Соведэй эзлжээтэ сессине уггуулан толилбобди. Энэ статьягайнгаа түгэсхэлдэ автор ажаглалта хэһэн байна. Тэндэнь иигэжэ бэшээтэй: «Энэ статья сонгоол хэлэнэй маягтайгаар бэшэгдээ. Энэ зандань «Буряад үнэндэ» гаргажа үзыт». Тэзэ авторай гуйлтые дүүргэжэ шадабагүйбди. Ушар юуб гэхадэ, сонгоол хэлэн гэжэ үгы ха юм. Мүн хори хэлэн, баргажан хэлэн, эрхүү хэлэн, ага хэлэн гэхэ мэтэ баһал үгы. Гансал буряад арадай үндэһэн хэлэн болохо буряад хэлэн бии. Дээрэ нэрлэгдэһэн «хэлэнүүднай» буряад литературна хэлэнэй нютагай диалектнүүд болоно ха юм. Автор статьягаа «Түрэл хэлэн тухай» гэжэ нэрлээ. Тиихэдээ ямар хэлэн тухай эндэ хэлэһэн болоноб? Буряад гү, хуушан монгол гү? али сонгоол гү? Саашань автор манай хэлэндэ болоһон олон реформонууд буряад хэлэнэй муудан доройтоһоной шалтагаан болоо гэжэ хэлэнэ. Теэд статьягайнгаа түгэсхэлдэ үшөө нэгэ реформо хэе гэжэ уряална. Тэрэнь хайшаа ха м? Уншагшад һанамжануудаараа хүсаалдана бээз. Зүгөөр мүнөө үедэ, хэлэнүүд тухай хуулиин абтахаяа байһан үедэ бүхы буряад зон бүгэдөөрэн хамтаржа, буряад литературна хэлэээ хүгжөөхэ тухай бодомжолоёл гэжэ уряалха байнабди.

Буряад арад, бүхы монгол угсаата зон хэр угһаа хойшо сагаан, улаан, шара, хүхэ гү, али ногоон үнгэ зүһэ шэлэжэ ябадаг байһан юм. Тиимэһээ Буряад ороноймнай туг дээрэ эдэ үнгэнүүдые оруулхад болохо гэжэ һанагдана.

ДЭМЖЭНЭБДИ

«Буряад үнэнэй» байгша оной апрелиин 25-най номерто толилогдоһон «Урданайнгаа түүхые дурдая» гэһэн гаршагтай М. Зонхиевэй статьяе ман й эндэхи уншагшад һайшааба, олонхи зүйлнүүдыень дэмжэбэ гээшэ. Дулдыданги бэшэ, бүрин эрхэтэй гүрэнэй туг бүхы буряад арадта һайшаагдаха ёһотой ха юм. М. Зонхиевай дурадхаһанай ёһоор наранай туяа, наранай ба һарын дүрсэ, Байгал далайн дүрэ байха ёһотой гээшэ. Гэхэ зуура энэ туг дээрэ зурагдаһан улаан дүлэн булт наймнай замые ходо гэрэлтүүлжэ байха гэһэн удхатай. Тиимэһээ тэрэ улаан дүлэн туг дээрэ һүүрняа олохо ёһотой.

Манай республикын герб болон гимн тухай М. Зонхиев тон зүбөөр бэшэнэ. Манай һанахада, Ц. Зарбуевай үгэ дээрэ Г. Дадуевай зохёоһон «Буряад орон» гэжэ дууе манай республикын гимн болгохо гэжэ бэшэһые дэмжэхэ байнаб.

В. ЧИМИТДОРЖИЕВА,
хүдөө бэшэгшэ.

Хори.

ЕРЭХЭ УРГАСАД НАЙДАНАБДИ

Һэргээн шэнэдхэлгын хубилалтануудай эхилһэн сагһаа, илангаяа үнгэрһэн жэлэй хугасаанаа харахада, гүрэнэймнай промышленна предприятинууд өөһэдынгөө бүтээһэн продукциин үнэ сэнгые оло дахин үргэнхэй. Тиихэдэ хүдөө ажахынхидай үйлэдбэрилһэн продукциин сэнгэй хүсэд нэмэгдээгүй, ёһотойгоор сэгнэгдээгүй байһан ушарһаа байдалнай сухаришагүйгөөр хүндэрнэ. Иимэ байдал манай ажахые алгад гараагүй ааб даа. Тиинһээ тинтэрээ үнгэрэгшэ жэл алишье талаараа урагшагүй байгаа юм. Хабарай тэнгэри хагтай, богтой гэжэ зон дэмы хэлсэдэггүй.

Таряанаймнай һаял ногоолжо, бульбараахан эшэнүүдээ гаргажа байтар гэнтэ хүйтэрээсгөөгөөд, голынь хүлдэхөөгөөд абаһан юм. Тиинһэн хойнонь һайн ургаса хүлеэхэш гээшэмнай дамыл ха юм. Үшөө хаа-яа эндэ-тэндэ малдашье гэшхүүлэгдэнэн байха. Өөһэдынгөө таряалан дээрэһээ оройдоол 30 процент хүрэнгэтэй үлэһэн байнабди. Үнгэргшэ жэл Үдэ голнай үерлэжэ, манай ажахыда горитойхон гай тодхор ушаруулһан гээшэ. Үнаниинь ехэ болоходоол хаалта, даамбануудаа гурбан ондоо газараар сүмэрэ сохеод, ямаршье техниказр тогтоохын аргагүйгөөр мушхараад лэ орожо ерэхэдэнь, хараад үлэхэһөө ондоо юумэ байгаагүй һэн. Тиигэжэ 600-гаад гектар сабшаламнай, 200 гектар таряамнай уһанда абташоо бэлэй.

Тэрэ сагһаа хойшо һүүһан доошолоо— мүнөөшье болоор найжаруулжа шадаагүйбди. Үбһэ, тэжээлэй дутагдажа байхада, үбэлэй хүнтэндэ ямар арга байхаб даа. Амиды мэндэ ондо оруулжа, ногооной толгой харуулаал һаамнай, үндэр дээдэнь гэхээр болоод байна.

Иимэ байдалда худэлмэришэдэймнай салин нилээд доошолоо даа. Тэрэ үедэ ноохоёо туша жа мүнгэ олохо хонин ажахытай бэшэбди.

Иигэжэ «хахархай тэбшын амһар һахижа» мүнөө сагта үлэхэ гээшэ хүнгэн бэшэ. Урдын харилсаан таһаранхай, гүрэнэй талаһаа урданайхидал аба-эди гээд ехэ туһаламжа үгэжэрхихэ арганьшье эзлтэй болонхой.

Далайда шэнгэхэ онгосоһоо хулганануудынь тэрьелдэг гэлсэдэг. Тэрээн шэнги хүн бүхэн өөһэд өөһэдынгөө ажамидарха арга доро доройоо бэдэрээл юм бээз. Хэды хүн хубинн ажал эрхилжэ, таряшанай ажахы эмхидхээ.

Энэ жэлэй эхээр директорэйнгээ гаража ошоходо, зиндаагайнгаа эзргээр би харюусалгыень даажа абаха, хүтэлбэрилхэ ушартай болонон хүм.

Хайшаи гэжэ саашадаа ажамидараа һаамнай, һайн бэ гэһэн асуудал шидхэхээ февралиин 27-до тосхоной-хид хамтадаа сугларжа хөөрэлдэхэдөө, хамтаран хоолойгоо тэжээхэ нэгэл арга шэлээбди. Юундэб гэхэдэ, хуби хубинигаа зөөри абаад таһарха гэхэдэмнай, 11 хүндэ 1 трактор, табяад хүндэ 1 комбайн гээд харахада, үлэһэн техникэмнай ажахы бүхэндэ хүртэхэгүй, тэрэнһээ гадна үсөөн бүлэтэй, хубаарилагдаһан газар, сабшаланган элдүүрилжэ шадахагүй айлнууд олон ааб даа. Тиигэжэ таряшанай ажахын хамтын нэгэдэл болжо, бү түрүүлэгшээрнь һүнгагдаа гээшэб.

10 фермерэй амяраа таһаржа гараад байхадань, мадэжэ ябадаг байһан юм. Тиимэһээ Буряад ороноймнай туг дээрэ эдэ үнгэнүүдые оруулхадаа болохо гэжэ һанагдана.

Госкомстат мэдээсэнэ

НЮТАГАЙ ҮҮЛТЭРЭЙ МАЛ ҮСХЭБЭРИЛХЭ

Буряадай Госкомстадай мэдээсэнэй ёһоор, республикын бүхы ажахынуудта үнгэрһэн жэлһээ эхилжэ, эбэртэ бодо малай тоо үсөөржэ эхилээ. Жэшээнь, байгшоной майн 1-нэй байдалаар республикын колхоз, совхозуудта үнгэрһэн жэлэй энэ үеынхиһөө эбэртэ бодо малай тоо 10 процентээр, хониной тоо 14 процентээр үсөөрһэн байна. Гэхэтэй хамта адуунай тоо олошороо. Энээнэй гол шалтагаан гэхэдэ, үбһэ тэжээл хүртэнэгүй, шанарынь муу. Радна малай үүлтэр муудаа, ажахые хүтэлбэрилгэшье хайша хэрэгээр ябуулагдадаг болонхой.

Нимэ байдалда мал ажалые саашадань яажа хүгжөөхэ тухай хүдөө ажахын институдай кафедрые даагша, хүдөө ажахын эрдэмэй доктор С. Б. Помишин өөрынгөө һанамжа хэлэһэн байна. Тэрэ гол түлэб нютагай, эртэ урда сагһаа хойшо дамжан ерэһэн манай эндэхи сагай уларилда тааранхай адууһа мал үсхэбэрилхын түлөө оролдодог юм. Энэ асуудалаар эрдэмэй ехэ хүдэлмэри хэнхэй, тэрэнээ болдото хэрэг дээрэнь бэелүүлэнхэй. Семен Бартановичһаяхан Технологическа эрдэмэй Россин академиин гэшүүн-корреспондент болобо.

Хитадай Дотор Монголдо буряад үүлтэрэй хонин 200 һань сэнтэй гээд һая тиишэ ошожо ерэһэн манай эрдэмтэд хэлээ һэн. Нютагайнгаа үүлтэрэй хонидые аяар хилын саагуур бэдэрхэ болоод байхада ямар гэшээб? Урдань манай эндэхи тала дайдаар нимэ хонид лэ бэлшэжэ ябадаг байгаа. Удаань тэрэниие аша үрэгүй, хэрэггүй гэлдээд, үндэһөөрнь үгы хэһэн байна. Харин Хитадта нимэ юумэ хээгүй, энэ үүлтэрые үлөөжэ шадаа шуу. Нютагай байдалда тааранхай, шэрхи эбэртэ бодо мал, урдань айл бүхэндэ байһан ямаан үгы хэгдээ шахуу. Гадна манай республикын урда аймагуудай тала дайдаар бэлшэжэ яһадаг тэмээн баһал үгы хэгдээ. Хүнэй хүрэхэгүй хада уулада, тайгада ябадаг һарлагууд, хойто зүгэй оро үлөө гээшэ ааб даа. Бэлэхэнээр хүнэй «гарта» ородог һаа, эдэшье амитад мүнөө байхагүй һэн.

— Буряад хонин, морин, үхэр гэхэ мэтэ манай соёлой, түүхын аргагүй ехэ хубинь ха юм. Тэдэниие үгы хэхэдээ, бидэ ажабайдалайнгаа ехэ юумэ гээгөөбди. Дэлгүүрэй эрилтэнүүдһээ дулдыдаһан шэнэ үүлтэрэй мал бии болгожо болохо. Харин нютагай үүлтэрэй мал дахин бии болгохын аргагүй. Хэдэн зуун жэлнүүд соо бүрилдэжэ, шэлэгдэн гараһан мал болоно ха юм,—гээд С. Б. Помишин хэлээ һэн.

Энээниие зүбшөөхэ зон олон байха. Гэбэшье мүнөө болоһон хойно нютагай үүлтэрэй эдэ малые дахин бүсааханай хэрэг бии гү? Байдалнай нилээд хубиланхай, томо, оньһожоруулагдамал һүһаалиин комплекснуудта, дулаан хашаа хорёнууд соо мал байлгагдадаг болоо. Үбһэ тэжээл бэлэдхэлгэ шэнэ үндэһэ һуури дээрэ табигдаһай. Иимэ байдалда аша үрэ ехэтэй малда анхарал хандуулагдана ха юм. Һү үгэхэгүй үнеэдые барижа, тэжээл минн һалгаһанай хэрэг юун байхаб.

Гэбэшье профессор Помишинай хэлэһ

Олоной анхаралда

АР САЙН, ХҮНДЭТЭ ТЕЛЕВИЗОР ХАРАГШАД!»

...дэр, Буряадай ...радио-дамжуул... ...анийн телесту... ...халэн дээрэхи ...дай редакци ...р, зарим ушар... ...и эфиртэ ажа... ...айна. Байгша ...н кварталһаа ...төө 2—3 да... ...прадаг, ондоо... ...бүхы буряад ...афирнэ сагай ...хуу (48 про... ...хэлэн дээрэ ...жуулгануул гэ... ...ботойт.

...мүнөө үе са... ...далда тон ехэ ...ай хэрэг гэжэ ...ай компаниин ...н хүтэлбэрилэг... ...ын ушар бай... ...эр сэгнэжэ, бу... ...дээрэ дамжуул... ...тургэн олон... ...найшаалтай. ...ээ ябуулгануул ...ийн бүридэлдэ ...убилалтануудые

...урда тээ ман... ...лэлтэй таһа... ...ты байһан юм... ...редактор, нэгэ... ...а, саанаһ та... ...нууд—ниимэ зон ...удые бэлдэжэ, ...ир экрануул... ...айгаабди. Тин... ...най туршада ...час сагай тур... ...игануул болон... ...нь бүхы сагай ...болодог бай...

«Буряад үнэн» ...агшад, таанаһ ...манай бүтээ... ...гнуудай хараг... ...итнай лаб этн... ...рнүүдые бэшэ... Тиимэһээ үнэн ...маршье нюуса... ...ю таанадтала ...элэнтэй байһа...

...гэхдэ, олон ...мгын ашаар нэ... ...а бэлэн боложе, ...аг байна. Сэ... ...дэ, юу бэлдэжэ ...ужархиба гээ... ...зэнииемнай хаа... ...ун тогтоожо ха... ...тэрэмнай тэрэ ...үлөө үзүүлбэб. ...а гү, али үгы ...ааданһаа хүнэй ...элжэ, амаруул... ...түргэбэ гү, али ...э мэдэнэгүйбди. ...харагшадай зүг... ...шье харюу үгы ...ь буруу болоо... ...н бэшэг ерэдэг, ...тон үсөөн.

Тиимэһээ манай дамжуулгануул тухай үнэн һаналаа олоор лэ бэшээ һаатнай. манда сэгнэшэгүй ехэ туһа, алдуу, эндүү, дутагдалнуудаа саг сөөнь усадхахадамнай һайн байха бэлэй. Ямар зон ямар дамжуулгануудые хэдаг бэ гэжэ доро хэлэхэб, ажаглалтануудаа нюуса нөөсэгүй манда бэшэжэ байгыт. «Буряад үнэн» газетадэ энээн тухай сэхэ хөөрэлдөө дэлгээ һаа, бүришье туһатай байха һэн ха...

Хэн, ямар автор, ямар дамжуулга хөбэб, тэрэнь юугээрээ һайн байбаб, үгышье һаа юугээрээ муу болооб, хайшан гээ һаа, һайн байха һэм гэхэ мэтын тон лэ гараха ёһотой асуудалнууд маанадай һанаае зобоодог.

Ашатай, туһатай, һайн дамжуулгануул таанадайл ажаглалтануудһаа дулдыдаха гэжэ хэдэжэ ха юм даа.

Манай редакциин бүридэлдэ хубилалтануул болоо гэжэ дээрэ мэдүүлээ һэм.

Энэ оной хоёрдохи кварталай эхиндээ дамжуулганууднай 54 часай туршада үнгэриэ (шэнэ дамжуулганууд кварталай туршада). Тиихэдэ онсо һайн гэхэ гү, али тон һонирхолтой дамжуулга дахин дабтажа харуулнабди. Тиигэжэ кварталай туршада 60 гаран час эфирнэ саг эзэлдэг болонхойбди.

Редакциинай үргэдхэгдөө, эндэ тусхай 3 таһаг хүдэлнэ. Саг үргэлжэ манай дамжуулганууд хаража байдаг зон манай редакторнуудые таниха болоһон байха ёһотой. Гэбэшье таанадые бүхы редакцитаяа таниһсуулха тон шухала.

Манда 3 таһаг бии болоо гэбэ һэм. Эдэмнай: **мэдээсэлэй, нинтэ-политическэ, уран зохёолой, уран һайханай ба хүгжэмэй.**

МЭДЭЭСЭЛЭЙ ТАҺАГ. Таһагые дагша Бавасан Гомбоев. Эндэ Бато Дашиев, һаянай манда ерэһэн Александр Молонов гэгшэд редакторнууд. Үнөө нэгэ редакторай һуурин сүлөө байна. Редактор байха гээшэ, илангаяа мэдээсэлэй таһагта, хүнгэн хэрэг бэшэ. Манай соностол шагнаһан зон ерэдэг, гэбэшье редактор боложо орохо хүн үшөөл олдоодуй байһаар. Энэ хадаа буряад журналистикын хэды шэнээн хүндэ, харюусалга ехэтэй (илангаяа телевиденидэ) байһые үшөө дахин гэршэлнэ. Энэл таһагай редакторнууд үдэр бүри 20 минутын туршада гаражаа байдаг мэдээсэлэй «Байгал» гэжэ дамжуулга бэлдэдэг.

НИИТЭ - ПОЛИТИЧЕСКЭ ТАҺАГ. Таһагые даагша Бадма-Ханда Будуева, тиихэдэ редактор Дарима Жамсоева. Хүдөө ажахын асуудалнуудта хабаатай дамжуулгануудые би энэл таһагта бэлдэлсэдэгби.

УРАН ЗОХЁОЛОЙ, УРАН ҺАЙХАНАЙ БА ХҮГЖЭМЭЙ ТАҺАГ. Таһагые дааг. ша Зэгбэ Гомбожабай. Эндэ ахалагша редактор Баярма Раднаева (хүүгэдтэ болон залуушуулда дамжуулганууд), редактор Владимир Гунзыпов гэгшэд болоно.

Дээрэ манай эфиртэ гаража байдаг ажалшадые таһагууд болон тушаалнуудаарнь нэрлэхэдээ, дүй дүршэлэйнь, бэлиг шадабариинь талаһаа гансашье үгэ бэшэнгүй орхиһыемнь обёорбо ёһотойт. Энэ таанадайл сэгнэхэ хэрэг гэжэ түрүүн хэлсээ һэмнайбди.

Нэгэ дамжуулга бэлдэжэ, эфиртэ ябуулха гээшэ бэлэн хэрэг бэшэ гэжэ хэлэбэ һэм. Илангаяа буряад хэлэн дээрэ тон хүндэ. Хэдэн жэлээр үсэд нэтэрүүгээр ажаллаадшье буряад хэлэн дээрэ хүдэлдэг журналист (хүсэд дүүран) болооб гэхэнь хайшаа юу? Хүндэ. Телевиденидэ бэеэрээ гаражаа үгэ хэлэнэ,.. тезд урдаа байһан хүнние урижа асархын аргагүй. Эндэ буряад зон тухай хэлэнэб.

Бурхан зайлуул! Түрэл хэлээ ёһоор мэдэхэгүй хүнүүд одоол манай ажалда олоор үзэгдэхэ. «Буряад үнэн» газетын 70 жэлэй ойн һайндэрэй үдэшэ нэгэдэхи интернат һургуулиин директор Ж. Б. Санжиев: «...Улаан-Удэ хотын гурбан лэ газарта түрэл буряад хэлэн дээрээ хөөрэлдэдэг. Эдэ гэбэл: Буряад драмын театр, буряад интернат һургуули, «Буряад үнэн» газетэ...—гэжэ хэлээ һэн. Зүб даа. Эдэл газарнуудһаа дамжуулгануудые бэлдэхэдэ хүнгэн байдаг. Тиихэдэ худөөгэй буряад һуурин, тосхонуудта түрэл хэлээ олонхи ушарта мэдэнэ гэжэ тэмдэглэхээр юм ааб даа. Гэбэшье гол түлэб хотонуудһаа, хүдэлмэришэдэй һууринуудһаа дамжуулга бэлдэхэ гээшэ тон хүшэр.

Манай республикын арадай депутадуудые урижа үгэ хэлүүлхэнь мүн лэ хүшэр. Тэдэнэй дунда буряадаар хэлэжэ үгэхэ хүн гэжэ тоотойхой, хомор.

Дамжуулганууднай хабаадажа байһан зонһоо гадна дамжуулгана бэлдэжэ, үнгэргэжэ байһан редакторай түрэл хэлээ тон һайнаар мэдэхэ, түрэл хэлэндээ тон наринаар хандаха гээшэ тэрэнэй нангин уялга байха ёһотой. Энэ талаараа хэр гээшэбибди гэжэ, хүндэтэ телевизор харагшад, таанадһаал асуухаар байна. Дамжуулга хэр зэргын бэлэдхэлтэй үнгэржэ байнаб, редакторай оёрынь хандаса, эндэ хэлсэгдэжэ байһан асуудалнуудаар гүнзэгы мэдэсэнь харагшадта эли байха ёһотой.

Саг үргэлжэ гаражаа байдаг дамжуулганууд:

Долоон хоногой түрүүшын дүрбэн үдэр «Байгал», долоон хоног соо нэгэ удаа гарагай зургаанда «Буряад орон» гэжэ видеоканал, тэрээнһээ гадна кварталай туршада табигдаһан тусхай график-сеткээр гаражаа байдаг дамжуулганууд гэбэл: «Сэлэнгэ», «Ая ганга», «Манай халаан», «Талын галнууд», «Сагай сууряан», «Хоихо», «Барбаадай», мүн һарадаа нэгэ удаа манай оркестрэй концерт. Һаянай шэнэ дамжуулганууд бии болоо гэбэл: «Уянга» «Залуу һаһан» гэхэ мэтэ болоно.

Тиихэдэ «Буряад орон» гэжэ видеоканалай урда тээ 30 минутын туршада багашуулда зорюулагдаһан буряад хэлэнэй хэшээлнүүд үнгэрдэг. Эндэ хэшээлһээ гадна асуудалнууд, хатар, дуун, наадануудай оролсодог тула һаянай энэ дамжуулгала «Ургыхан» гэжэ нэрлээбди. Энэ дамжуулгын нэрэ жэлэй дүрбэн сагта хубилдаг байха.

Гадна манай буряад редакцида түрүүшынхиеэ энэ жэлдэ «Дүрбэн бэрхэ» гэжэ уласхоорондын телеконкурс үнгэргэдэжэ захалаа. Удха түгэлдэр, һонирхолтой энэ нааданда аймагууд, районууд командануудаа табиха. Тингэжэ түрүүшын 4 аймаг конкурсдо хабаадажа гараа. Эдэ хадаа Загарай Ивалгатай, Хори Яруунатай. Мүнөө үедэ Хэжэнгэ Зэдэ хоёр бэлдэжэ байнхай. Энэ телеконкурсын гурим республикын газетэнүүдтэ хэблэгдэһэн байна. Тиимэһээ энээгээр һонирхоһон зон маанадта хандахадань болохо. Конкурсдо хабаадажа байһан командалуудые материальна талаһаань дэмжэхэ тухай асуудал байна. Районуудай хүтэлбэрилэгшэд энээндэ һаналаа табиха бэзэ гэжэ найданабди.

Тиихэдэ ажалай түрүүшүүлые, түрэл, гаралнуудаа ямар нэгэн һайндэрөөр түү, али наһанайнь ойгоор таанарай ажаршалха арга бии. Захилнууд орожо байдаг, гэбэшье энэ мүн лэ үсөөн гэжэ тоолонобди. Захиһан дуунуудыетнай тон дуратайгаар дамжуулдаг гээшэбди, саашадаашье дамжуулжа байхабди, үгэ дуу захнхадатнай — ор...рол 100 түхэриг сэнтэй байха.

Гадна амаршалга дуунуудайнгаа хажуугаар, танай захилаар тэрэ хүн тухай кино буулгажа харуулха аргатайбди. Мүн танай эмхи, предприяти болон ажахын али нэгэн асуудалаар реклама хэхэ арга манда бии. Хоёршье хэлэн дээрэ хэгдэжэ болохо.

Эдэ асуудалнуудаар маанадта хандажа байгыт.

Саашань, редакциингаа ажалшадтай танилсуулгаяа үргэлжэлүүлхэмни.

Сэнхир экранууд дээрэ харагдажа байдаг редакторнуудһаа гадна танай урда харагдадаггүй хэдэн хүнүүдэй ашаар дамжуулгануул гарадаг гээшэ.

Тэдэнэй тоодо манай редакциһаа: ахалагша режиссер Петр Иванов, режиссернууд Добшома Жаргалова, Татьяна Гомбоева, Дарима Башкуева, тэдэнэй ассистентнүүд Цырен-Ханда Мункуева, Намсалма Банрова, Зоя Очирова, администраторнууд Радна-Ханда Токуренова, Зэзэгма Сакбуева.

Эдэ нэрлэгдэһэн дамжуулгануудые эфиртэ гаргадаг зондоо манай редакциин коллектив эгээл ехэ баяр баясхалангаа мэдүүлнэ, үнэхөөрөл саг гэжэ мэдэнгүй хүдэлдэг зомнай эдэ гээшэ. Уран гоёор шэмэглэгдэһэн, удха түгэлдэр, һайхан дамжуулганууднай эдэл зоной толгой, гарай хүсэн гэжэ мэдэхэ ёһотойбди.

Зай, нигээд лэ таанадайнгаа һанамжа, сэгнэлтэ, дурадхалнуудые хүлээхэмнай.

Бэшэгты (мандашье, газетэдэшье), хонходогты. Манай хаяг: **670005, Улаан-Удэ хото. Телевиденн. Буряад редакци,**

Манай телефонууд: **3-10-48; 7-56-28; 7-56-47.**

Зай, хүндэтэ телевизор харагшад, сэнхир экранууд дээрээ дахин уулзатараа баяртай.

Н. ШАБАЕВ,
Буряадай Гүрэнэй телерадио-дамжуулганууд кай компаниин телестудиин буряад хэлэн дээрэ дамжуулгануудай ахамад редактор.

Эртэ урдымнай оюун бэлигэй дээжэһээ

Вагиндара

ДЭЛХЭЙЕ ЭРЬЕЖЭ БҮТЭҺЭН ДОМОГ, ҺОНИРХОЛТОЙ БЭШЭГ ХЭМЭЭГШЭ ОРШОБО

(Үргэлжэлэл. Эхиниинь нюнийн 2-ой, 3-най номернуудта).

Тэрэнэй хойто, урда сагуудта үбгэд,
Эмгэдтэ гүбши бацагай санаарые
эрхилэгшэд
Тэдэндэ үгэһэн тоо олон.
Элдэб ндам, ван, хинангшье
Эрхилээшэдэй хүсэлые хангахаа
тэдыһээ
Эгээл намда маша хүндэ хэрэг
болобо.
Аяа сahата Түбэдэй оронДо
Арюун мэргэн сайнай намтартай
Алдарта мэргэдэй оройн шэмэг,
Адлидхашагүй Жимбаранбудшын
гэгээндэ
Арбаад жэлэй зуура бараа боложо,
Абаһан гарай абалгые
Асари олон гэлэн гэсэлэй
Арюун санаар олгуулһан
Энэ минии ашата богдын зарлигые
Өөрын эрхээр даабаһинн
Үсөөхэн тэды тахилые тахижа
болтогой!
Үнинһөө дэлгэрһэн архи, тамхине
Үргэлжэ хорибол, олонхин
соносохогүй ба
дахин орохо.
Үнэхөөр энэ гомдолой орон болохо,
Энэ газарта эм үгы, эмэй һургуули
багһаа
Эмшэн Жинчибдоржые залажа.
Эмэй мамба дасан тогтообо.
Түбдүнцултнм гэжэ мэнжые
(мэгзые?)
Түбэд абаашажа, һургуулида
Түбэгтүй эрдэмдэ һургажа,
Түргэн Маграмбын дамжаа байгуулжа,
Өөрын нютагта бусаабанда
Үнэхөөр шажанда туһа үйлэдэбэ.
Үтэлһэн намда дуйнхорой абшаг
үгөөд,
Бага Шэнэһэтэдэ дасан тогтоо
гэһэндэ
Сартуул дасангай габжа лама,
Сайн эрдэмтэ Дашн Дондоб
Һанаһан Чилинг шуга шахлинн
Һайса тогтоон дуйнхорой дасан
болгобой.
Халинсагаймни үхин гэжэ
Хойто Нагатайһаа нүүн ябажа,
Хударяар дамжаһаар, 1780 тухай
ондо
Хорн буряадай газар хүрэжэ,
Хобдог Удын острогой ноёдто
Хуряһан мүнгээ хоонортор үгөөд,
Хорнин галзууд эсэгэдэ хамжаһан
байна.
Далайн (хойно оршоһон аха
дүүнэртэ
Дахни, дахни ябан дурадхажа,
Дасан баринжа, шажанда орохые
Дагуулан зүбшөөлгэжэ эхилбэй.
Энэ сагта буряад захиргаан байдалые
Эрхилэн волость болгобо гэһэндэ
Эгээл ехэ гэмынь мэдэгдэшьегүй,
Олоноор гасалдаг тула
Ахуй буряадай гасалангые
Амарлигуулан хэбээрнь орхибол,
Алас Түбэд, Монголдо
Алдар һайхан дэлгэрхэ гэжэ
Айладхаһан болобошье, үһанай
урадхалые
Агуула өөдэ хүтэлһэн мэтэ,
Анхан торгуудай чойро баталһан
болобошье,
Аха дүүнэртэ дасан ба
Хаан Петербургда хамагай мүргэлэй
дасан байхые
Хаан зүбшөөһэн болобошье,
Хара һанаатан һаад хэжэ байба.
Ганса огторгойдо наран, һара,
Газар дээрэ жүд дод мад хоёр гэжэ,
Гайхамшаг алдарта жүд мадые
Гадаада орондо тогтоохын тула
Ухаанай орон бүхэндэ мэргэн болон,
Онсо судар тарнида мэргэжэһэн
Оройн шэмэг дарьяа Ганжирва
Орон энээндэ дүрбэн дасанда
Һайса тогтоогоод, Түбэд бусахада,
Һаадгүй заларуулмай гэжэ
Һанажа, хамта замда зүршэбэй.
1901 ондо һайн ябажа, Сahата
оронДо хүрөөд,
Илгуугсанай эрхэтэ Далай ламада
үргэл ба
Илангаяа Жуу шүтээндэ болон,
Илгуугсан богдо Зонховын шарилда
Имагта сангай шара торгон
бүреэһэ ба
Даша Гомонг дасанда жу дева
дабжит тэргүүтэнние үргэбэ.
Дары бусая гэжэ һанабашье,
Далай ламын даалал ямбаршаланние
бараалхан,
Даажа барагаболон удаан
болохо сагта
Арын Орос Японтой сэрэглэжэ,
Алмайран сүлөөгүй сагта
Англи Түбэдэй захада сэрэг
1907 ондо оруулба.
Ахуй олон оронние үзөөгүйшүүл
Амархан сэрэглээд бусаагүй гэнэ.
Аяа энэ Англиин хүсэниинь
Аюумшаг ехэ тула яажа туһалхабта,
Аргаар эблэрбэл, һайн бэзэ гэжэ
Ахалагша зарнмашуулай шамдан
хэлэхэдэ,
Уйшаалгүй сэрэглэхэ дээрэ
Уймар намайе Англитай нэгэдэбэ гэбэ.
Удангүй Англи ерэбэшье,
Одоо намайе баржа абана гэжэ
Онсо бүхэлхэ хэрэгүүдээр
Удаажа гэжэ унаа мүсые бэлдээд,
Мүнгэн зоос хэхэ тээрмэ (онгосо)
хүүлэжэ һуубай.
Үгтажа Англиин сэрэг Ситарата
Монгол зальбарал манай гэхэдэ,
Муихаг шубуунтай үзэжэ шадабагүй.
Өөрын орон орхёод залархада,—
нэгэ бэрхэ
Үһөөтэ дайсанай гарта оробол,—
баһа бэрхэ,
Үнэхөөр заларбал, тэрэ газарта
Үнэн шадалаар бараабалмой гэбэб.
Ара зүртэ оршоһон хуби түүлэдэр
Амитанние даган барнхын саг
хүрэһэнние
Айладажа, алтан жолоогоо үргэлжэ,
Алян замда агша залараһан дары
Англиин сэрэг һаса хүрөөд,
Арга барагдан, Зундаг Жицубтай
Амаржан зохилдожо баһашье
залархые
Айладхуулһаар бусахые дурадхаба.
Харалгүй шанга таалалаар
Халха хүреэндэ заларан, 1904 ондо
хүрэбэй.
Хамаг амнтан гайхамшаг һүзэглэн,
Ханатараа номой аршаанда хүртэбэй.
Ганданай хоёр дасанда
Гайхуй сургуулитан бүгэдэ
Гайхамшагта баяр сэлтэ үдэр бүхэндэ
Ганса, хоёрооршье табан ботнин
Али нэгэнһээ эшэ ухаанай асуудалые
Айладхахада, түрбэлгүй харюуе
Айлдан хайрлаһанда бүгэдоорөо
Аяа хамагые айладагша мүн бэшэ гү
гэлдэбэ.
Орос гүрэнтэй барилдалгатай тула
Онсо захяа бэлэг сэлтые
Үлэмжэлэн хүргэхые намайе
1905 ондо ябуулба.
Ошожо, Петербургын хаанние
бараалхан,
Олон түшэмэдтэй ушарые гаргажа
мэдүүлбэ.
Одоо энэ сагта уршагта Япондо
илагдажа,
Онсогой шангалха аргагүй
болобошье,
Хэрэг буса туһалха аргые
Хэзээдэ мартангүй оролдоно гэжэ
амбан үгэбэй.
Хэрэгы Хитад Англи хоёр
Далай лама гэһэн нэрые
Далдалжа үгы болгоод, бусадые
һунгаха гэжэ
Дарлажа хоротой үгөөр
Дайран тунхаг тараабандань,
Уг шажанай ёһые мэдэхэгүй,
Орос тэрнгүүтэн Европынхндой
Олонхинь үнэн гэжэ һанабай.

Г. ОЧИРОВА хуушан монгол хэлэнһээ оршуулба.

(Үргэлжэлэлынь хожом гараха).

Хүршэнэрэймнай һонин

ДУЛДАРГЫН ЯАРМАГ

Дулдаргада эмхидхэгдэһэн яармаг округой нэгэшье нютагта үнгэргэдэггүй гэхэдэ, үлүү болохогүй. Үнэншөөгүй һаа, удаадахи яармагта ерэжэ харахадатнай болохо. Эндэ арадай үргэн хэрэглэмжын эд бараа үйлэдбэрилжэ шадаха уран гартан олон гэжэ өөрынгөө нюдөөр харахадаа этигэхэлтэ даа. Ой модоной ажахын модошо дархашуул—мебель, олон эмхи зургаануд—барилгын материал худалдана. Үнгэрһэн яармагта госпромхозой ангуушадһаа ангай арһашье худалдажа абахаар байгаал. Амтата зүйлнүүдһээ гадна, өөрдоһоо хубсаһа хунар, түмэрөөр хэгдэһэн элдэб зэмсэгүүд, эд бараан эндэ элбэгээр дэлгэгдээ. Олон ондоо предприятинуудай коммерческэ магазинууд яармагта хабаадаба. Эд бараанай хэды үнэтэйшье һаань, дутагдал хашаланда ороходоо абахаар лэ даа.

Гэбэшье худалдаһ абагшад мүнгэгүйдэнэ хэбэртэй. Һайхашаһан бараагаа гартаа баржа хараад лэ, һанаа алдаад лэ ошожо байгаа һэн. Тиимэһээ энэ яармагта ехэ мүнгэн сугараагүй. Гэбэшье хүнүүд хаанаһаа, юу худалдажа абахаар бэ, ямар аргаар мүнгэ оложо баяжахаар бэ гэжэ мэдэжэ абаа.

Д. НАМОГУРУЕВА.

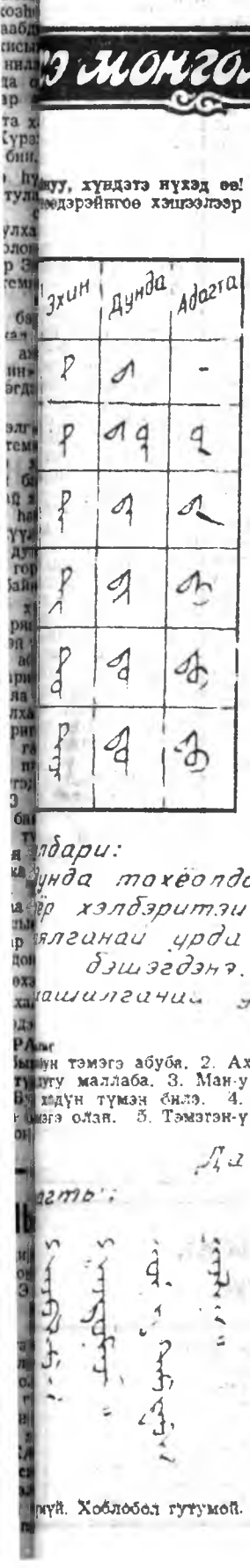

...э монгол дэшээгэй хэшээл

9

...ууу, хүндэтэ нүхэд өө!
...едэрэйнгөө хэшээлээр д, т. хашалгаһ үзэгүүдые бэшэжэ, уншажа һура-

...лбари:
...унда тохёолдохо
...ёр хэлбэритэй:
...ялганаи урди
дэшээдэнэ.
...ашилгачин үеда бэшээдэдэг.

...үй. Хоблобол гүтүмой.

...ын тэмээгэ абуба. 2. Ах-а дагуу маллаба. 3. Ман-у нигэ...хадүн түмэн бүлэ. 4. Тал-а ...мээгэ олаи. 5. Тэмээгэн-у түл-и сотогу гэн-э. 6. Түл бүхүн-и мал болгана. 7. Дамдин, Дулма, Готоб бүгүдэ аһан тэмээгэ унуба. 7. Арад түмэн үнэн-и магадлаба. 9. Та бүхэн тамахи бүү, тата. 10. Тамахин-у утуг-а магуухай.

Дасгал № 4

2 үзэг үзэгөөр ...е ...ээр задалан дэшээгты:

...эб
...лэ-
...бэл

РАДИАЦИ: УХАА МЭДЭЭ ТАБИХААР ГҮ?

Хүнэй бэеын элүүртэ, оршон тойроһон байгаалида радиацинн хэр зэргэ, ямараар нүлөөлдэг тухай асуудал олоннитын һанаа зобооно. Үезд олонхи ушарта хүнүүд энэ асуултые гүнзэгыгөөр хүсэд шудалаагүй дээрэһээ нэгэ ушарта радиацинһаа һэргылэлгын зайлашагүй хэмжээнүүдые абаха хэрэгтэй байһые ойлгодоггүй, нүгөө ушарта радиацинн аюулые үлүүлэн сэгнэжэ, ухаа мэдээ табидаг заншалтай.

Радиацинн үзэгдэл болон тэрэнэй элшэнүүд Газар түби дээрэ, мүн Замбуулинда Газар дэлхэйн бии болохоһоо урид байһан түүхэтэй юм.

Атомна радиацн тухай түрүүшынхиеэ 1895 ондо эрдэмтэ В. Рентген хүн түрэлтэндэ дуулгаа һэн. Тэрэ үеһөө хойшо энэ үзэгдэлые, энэ аюултай хүсые шэнжэлэлгын, хүтэлбэрилгын ба хиналтын зорилгоор уласхоорондын болон тус тус гүрэнүүдэй элдэб олон эмхи зургаануд ажал ябуулжа байнхай: ООН-ой дэргэдэхи эмхи НКДНР, МАГАТЭ, МКРЗ болон НКРЗ гэхэ мэтэ. Эдэ эмхинүүдэй дунда МКРЗ (Радиологическа хамгаалгын талаар уласхоорондын комиссн) эгээн ехэ һэрэ түрэтэй гэжэ тоологдодог. Тус эмхи байгуулагдаһаар 60 жэлэйнгээ ойе 1990 ондо тэмдэглээ һэн.

Правительстваннуудһаа дулдыданги бэшэ энэ комиссинн бүридэлдэ бүхы дэлхэйдэ мэдээжэ эрдэмтэд ородог юм. Тиимэһээ тус эмхиин шэнжэлгэнүүдэй үндэһөөр гаргагдаһан шиидхэбринүүд тус тус ушарнуудта радиацинн аша туһатай гү, али аюултай байһые үнэн зүбөөр тодорхойлдог байна.

Манай Галактикын 15 миллиярд жэлэй саана бии болохоһоо абан байгаалида ушардаг радиацн (30 мкр/ч) хүнэй бэедэ ехэ хоро хүргэдэггүй гэжэ тоологдодог. Энэ хэмжээнһээ дээшэлһэн ушарнуудта эрдэмтэд, мэргэжэлтэд, тэдэнэй тоодо эмшэд, байгаалиин, хүнүүдэй бэе махабадай байра байдалда һуларшагүй, гүнзэгы анхарал хандуулха зэргэтэй юм.

Хизаар, хото, һууринуудта ажаһуудаг зон нютагайнгаа радиационно байра байдал тухай үнэн зүб, тодорхой мэдээнүүдтэй байха ёһотой юм. Иимэ мэдээнүүдые хүн зонһоо июуһан ушарнуудта радиацинһаа үлүүсэ ехээр айха (радиофобия) үзэгдэл олошордог гээшэ. Радиацинн хэмжээн тухай мэдэхэ, тэрээнһээ хамгаалха хүн бүхэнэй эрхые хангаха шухала.

Радиационно 300 гаран гэнэ усал дэлхэй дээрэ болоһон байна. Илангаиа ойшмагтай гэнэ усал Чернобылнин АЭС-тэ болоһон гэжэ мэдэнэбди. Мүнөө үедэ хүнүүд радиоактивна элшэнүүдэй нүлөөнһөө алн болохоор бээ хамгаалхые оролдоно, иимэ элшэнүүдые гаргадаг хүнэй дионуклендүүд агаарта тарадаг. Энээнһээ уламжалан, радиацинн хэмжээн байгаалида 1 процент дээшэлдэг. Ядерна зэбсэг туршаһанай удаа радиацинн хэмжээн бүри дээшэлдэг ааб даа.

Радиацинн хэмжээе доошолуулха арга бии гү? Бии. Мүнөө хүн түрэлтэн ТУФ-ай (техногенно-усиленный фон) эрхэ байдалда ажаһууна. Хүнэй байраньшье радиацитай бшуу. Жэшээлхэдэ, шулуугаар, түмэр-бетон хабтагайнуудаар баригдаһан гэрнүүд үнгэтэ гранит шулуугаар шэмэглэгдэдэг байна. Иимэ гранит радиоактивна юм.

Дача болон гаражнууд заримдаа ТЭЦ-эй шлагаар, үйлэдбэрнин үлэгдэлнүүдһээ хэгдэһэн хабтагайнуудаар баригдаһан байха юм. Иимэ үлэгдэлнүүд олонхи ушарта ехэ хэмжээнэй радиацитай байдаг.

Барилгын бүхы материалнуудые 3 класс болгон илгадаг. 1-дэхи классай материалнууд ямаршье барилгада, тэрэ тоодо гэр байрын, социально-һуудал байдалай барилгада хэрэглэгдэхэ юм. Промышленна байрануудые барилгада 2-дохи классай материалнууд хэрэглэгдэдэг. Харин 3-дахи классай материалнууд гансал харгын барилгада, хүн зоной ажаһуулэдбэриин технологическа элдэб үлэгдэлнүүд Сэлэнгын, Заһааминай, Кабанскын районуудта барилгада үргэнөөр хэрэглэгдэдэг. Эдэ материалнууд ехэ хэмжээнэй радиацитай юм.

Тиимэһээ радиаци ехэтэй барилгын материалнуудһаа арсаха, нимэ материалнуудай хэрэглэлгые хинаха зорилгоор республика дотор барилгын материалнуудай радиационно шанарай сертификадуудые нэбтэрүүлхэ хэрэгтэй. Республикын гүрэнэй санитарно - эпидемиологическа шалгалтын радиологическа лаборатори нимэ үнэмшэлгэ-сертификадуудые үгэхэ юм.

Һургуулинуудай, хүүгэдэй саад болон яслинуудай байрануудые барихаар харааладаһан талмайнуудэ дээрэ радиологическа шэнжэлгэ хэгдэхэ ёһотой. Иимэ шэнжэлгэнүүдэй үндэһөөр радиацинн хэмжээн элирүүлэгдэдэг. Жэшээнь, Хяагтын болон Красноярскын хүүгэдэй саадуудай эзэлдэг талмай дээрэ радиацинн хэмжээнэй ехэ байһые тус шэнжэлгэнүүд элирүүлһэн байна.

Үйлэдбэриин технологическа үлэгдэлнүүд заримдаа радиоактивна бодосуудтай байдаг. Иимэ эдээр барилгын материал хэжэ, гэр барилгада хэрэглэбэл, ехэ аюултай.

Тиимэһээ Вторчермет, Вторцветмет нэгэдэлнүүдэй предприятинууд радиационно дозиметрическэ хиналта саг үргэлжэ үнгэргэжэ байха уялгатай юм. Теэд үнэн дээрээ энэнь бэелүүлэгдэдэггүй. Аймшагтай аюулай һүжэрхые мэдэжэ байгаад, хэмжээ абадаггүй тушаалтадые хуулинн ёһоор харюусалгада хүртөөхэ аргатайбди.

Мүнөө үедэ гүрэн дотornай радиационно аюулгүйе сахилга тухай Хуули үшөө абтаадүй байһаар. Россин Федерацинн Верховно Соведэй 1991 ондо баталан абаһан «Россин Федерацинн хизаар дээрэ радиационно аюулгүйе сахилга хангалгын талаар хойшолуулашагүй хэмжээнүүд тухай» тогтоол, мүн энэ талаар, Россин Президентын Зарлиг хүсэд бэелүүлэгдэнэгүй. Гол шалтагааниинь гэбэл, хэрэгтэй мүнгэн һомологдоногүй бшуу.

Республикын радиологууд һүүлэй үедэ хэдэ хэдэн хото, һууринуудые, промышленна предприятинууд дээрэ радиометрическэ шэнжэлгэнүүдые үнгэргөө. Жэшээнь, Хяагта, Гусиноозерск, Закаменск хотонуудта, Бэшүүр, Мухар-Шэбэр, Баргажан, Баргажанайн-Адаг, Багдарин, Загарай һууринуудта, мүн Улаан-Удын шэлэй заводто, Гусиноозерскын ГРЭС-тэ иимэ шэнжэлгэнүүд хэгдээ. Тус шэглэлэй ажал саашадаа улам үргэнөөр, аша үрэтэйгөөр эмхидхэгдэхээр харааладана.

Т. ФРОЛЕНКО,
Госсанэпиднадзорой республикын түбэй радиационно гитиеныи таһагые даагша.

Түрэл нютагаймнай түүхэһээ

АХЫН ЗОНОЙ УГ ГАРБАЛ

Ахада буряад зоной анхан бии болоҗо, байдалаа түхээрһээрнь 180—210 жэл болонхой ха. Юундэб гэхэдэ, дунда зэргээр нэгэ үе 25—30 жэлээр тоолоо һаа, эндэхи 7—8 үеын буряадууд 210 жэлтэй болоно.

Ахада эгээл түрүүн ерэһэн хүнүүд гэхэдэ, һоёнгууд (зүгдэ-тофаларнууд), мүн һоёдууд гээшэ. Эдэ зомнай 1300—1500 онуудаар Ахын хада, уулануудые хэ.лэн ябажа байгаа ха. Зарим нэгэ бүлэгүүдынь Түнхэнэй, мүн Алайрай газар, нютагуудаар таража һуурижаһан түүхэтэй.

Миний эсэгэ Жанчип Гундыновичай, мүн үндэр наһатай Даша Гуржапович Ивановой хөөрэһөөр, һоёнгууд яһатан булта зүгдэнүүд болоно. Тиихэдэ Монголһоо ерэһэн хаасууд, онход, эрхидэй яһатан һоёдууд гээшэ гээд хэлсэдэг. Нэгэдэхээр, эдэ яһатан аяар Европын олон яһатанһаа таһаржа, энэзүүр, мүн Хойто, Зүүн зүгөөр тараһан тухайнь хуушан түүхэ бии юм. Эдэ уйгар хэлэтэнние түүрэгүүд гээд нэрлэдэг. Тиихэдэ үбгэдэй хэлсэһээр, эдэ уйгар хэлэтэндэ урайнхай, алтайшууд, тофаларнууд, яхадуут ородог.

1700 гаран онуудаар Ахада буряадуудай һуурижажа эхилээд байхада, эндэ тон олон зүгдэ, һоёнгууд үгсаатан бии һэн. Тэдэ ехэнхидээ Хайд, Хам-Модон, Хоншон, Ильчиртэ һуудаг, мүн Хойто-Ахада байгаа. Хайд голой хойто бэээр һоёнгуудай бүхэли тосхонууд байдаг һэн гэжэ үбгэд хөөрэдэг юм. Аха, Түнхэн, Алайр нютагуудаар һуһан һоёнгууд баян бардам, үлдэхэ, зобохые мэдэдэггүй һэн гэхэ.

Тэрэ гэһэнһээ хойшо үлэһэн һоёнгууд бүрвадуудтай пиилэжэ, ааһ аймаг болоҗо һуугаа. Ахын һоёдууд һоёнгуудһаа тад ондоо, илгаатай юм. Юундэб гэхэдэ, Ахын һоёдууд Монголһоо ерээ гэлсэдэгынь зүб байна.

Сонопов Владимир Сындеевич 1950-яад онуудаар, үхибүүн ябахадаа, үбгэн таабайнарай дунда сагаа үнгэргэдэг һэн. Тиимэһээ үбгэдэй хөөрөөнүүдые тон һайнаар хадуужа абаһан юм.

Ёлдойн бүлэг гэжэ һоёд угсаатан Сайн хаанай һамаргаанда, Бошогто хаанай буһалгаанда Монголһоо зугадажа ерэһэн юм гэжэ үбгэдһөө дуулаһан тухайгаа В. Сонопов хэлээ һэн. Тэрэ-сагта һоёдууд гэжэ гү, али Ёлдойн бүлэгөөрхин хатуу сагай хашаланһаа тэрьелжэ, Монголһоо Захааминай хада уулаар ябажа, Түнхэнэй голдо буужаһан гэхэ. Түнхэнэй Хэнгэргэ голой эхиндэ һуудалаа зохёогоо юм. Тэндээ үни болонгүй, зарим нэгэнинь ороёо бэлшээхэ һайн газар бэдэрээд, Ильчиртэ ерэжэ байһан гэлсэдэг. Тиигэжэ Ахада анхан түрүүн һоёдууд бии болоо һэн.

Ёлдойн хүбүүдһээ тараашад гурбан ондоо бүлэгүүд болоҗо, хаасууд, онход, эрхидэй гээд хубаарна. Мүнөө элинсэгүүдээ тоолон ерэхэдэ, хаасуудһай — Сонополовтон, Ошоровтон, Шорноевтон, Доржиевтан болодог гээшэ. Онход аймаг гэхэдэ, Дондоковтон болоно. Тиихэдэ эрхидэй зон—Путункеевтэн болодог гээд хэлсэнэ.

Саашань тэртэ отогойхид түхай хэлээдэ, даланча, шоошхой һоёд, долбоогуүд гээд хубаардаг. Даланча, тэртэ аймаг бусадһаа тоогоороо һураггүй олон байһан юм гэхэ. Даланчын эсэгэ Монголһоо зөөжэ ерэһэн юм. Тиихэдэ Даланчын хүбүүн Һалхин-Тархай гэжэ ехэ шуумар, бэрхэ, сэсэн хүн байгаа гээд үбгэд хэлсэдэг. Һалхин-Тархайн эрэ болоод байха үедэ һоёд угсаатан Түнхэнэй тала дайдаар таран һуужа, адуу мал үнинэй харадаг байгаа.

Һоёд угсаатанай нэгэ баянай һайхан басагаар Һалхин-Тархай һамга хэһэн юм. Борохон сагаан гуугэ хүтэлөөд, инаг хоёр нүгөөдэ морин дээрээ тэбэрилдэжэ һуугаад, харгы замда гараба. Сайлагай дабаан өөдэ нилээн удаан үтсүүлжэ гарээд, сайгаа шанаха гэжэ байтарнь, гүүниинь унагалба ха. Тиигэжэ тэндээ үнжэхэ баатай болобо. Сайлагһаа Хойто-Аха руу орохо үндэр дабаан тэрээнһээ хойшо Унаган-Хөншоор гээд нэршэһэн гэлсэдэг байна.

Ахын хүбүүнэй холоһоо һоёд утсаатанай басага һамган болгожо асарһанһаа хойшо Даланчын аймаг Даланча—тэртэ-һоёд гэжэ нэршэһэн юм. Тэрэ хоёр хүбүүтэй байһан гэхэ. Ехэ хүбүүнинь Һалхин-Тархай, багань Топоно болоно.

Һалхин-Тархай Аха нютаагаараа ябажа, газар үзэһэн, харабандаа ехээр гоёшоохон байжа, эсэгэеэ гуйгаад, Аха голдо зөөжэ ерэхэдэнь, Топоно дүүнь баһа иишээ нүүһэн юм. Тиигэжэ аха дүү хоёр Тиишээ (Тиисэ) гол үгсэн, һуурижаһан түүхэтэй.

Аха дүү хоёр Аха нютаагаа аргагүй һайн һуудалтай байжа, гэрээр дүүрэн хүбүүд, басагадтай, хорёогоор дүүрэн адуу малтай болоһон юм.

Һалхин-Тархайн хүбүүн Хума болоно. Хума өөрөө 6 хүбүүтэй, 1 басагатай һэн. Нэрлэбэл, Бизьяа, Малан, Лопсон, Доржо, Бордёон, Бэлигтэ хүбүүд. Луган басаган болоно. Тэдээнһээ Хумаевтан, Малановтан таран гараһан байха.

Топоно хадаа Сахир гэжэ хүбүүтэй һэн. Тэрэнь өөрөө 2 хүбүүтэй байгаа. Жужай Шагдар хоёр. Шагдар басагатай һэн. Жужай 3 хүбүүтэй байһан гэхэ. Хэд бэ гэбэл, Бадма, Дамбии, Сэбэг гэгшэд болоно. Тэдэ булта Жужаевтанай аймаг болоно гээшэ.

Богсоон, Гарганай Пронтеевтэн ноён-тэртэ үгта ородог. Эдэ зон Түнхэнһөө ерэһэн, олонхидынь Жэмһэг нютагта һуудаг юм.

Һойно-харшад тухай нэгэ бага баримтануудые хэлэхэдэ, нимэ байна.

Энэ аймагай Эрэн гэжэ хүн Монголһоо нүүжэ ерэһэн юм. Тэрэ Дарма, Дамба гэжэ хүбүүдээ дахуулаад ябатараа, харгыдаа наһа гараһан гэхэ. Үбгэдэй хөөрөөгөөр, эдэнэй эгээгэ анхан Түнхэнһөө ерэһэн юм ха. Эдэ зон Үбэр Монголой Хүхэ-Хото, Орхон-Туула гэжэ нютагуудаар һуудаг байгаа. Эдэ отогоорхид хорчод, хоршод гээдшье илгаатай байжа магадгүй. Юундэб гэхэдэ, Чингис хаан дүтыгөө Хорчи нөёндэ Баргуджин-Түхэмэй горитой хубиис үгэһэн гээд баһа бэшэгдэдэг. Энээн дээрэһээ, хоршод хорчид хөёр илгаатай гэхээр байна.

Эрэнэй хүбүүд Дарма Дамба хөёр гэжэ хэлэгдээ һэн. Дамба Аха нютаг руу ерээгүй юм. Тэрэнэй хүбүүн Тариагар гэдэг тон ехэ лама байһан гэхэ. Энэ лама Түнхэндэ дасан барилгада ехэ хубитаяа оруулһан байна. Тариагарай хүбүүн Халзай Аха нютаг ерэжэ, һуурижаа һэн. Тэрэ 3 хүбүүтэй байгаа. Успаажан, Цэбдэн, Галсан гэжэ тэдэнь нэрэтэй бэлэй.

Успаажанай хүбүүн Дугар гээд бии һэн. Мүнөө уг залгуулагшадынь Дугаровтан болоно гээшэ. Цэбдэнэй хүбүүн Самбял байһан гэхэ. Мүнөө Цэбдэнэй уг Самбяловтан ябана. Тиихэдэ Галсанай хүбүүд Шагдар, Данцаран, Нанзад (Ехэр-Гэлэн). Шагжа, Сог-Бадар, Обоодой гээд байһан юм. Мүнөө тэдэнэй уг һаа Данцарановтан, Цыбденовтэн гээд мэдээжэ.

Һойно-хоршид отогой Дыржиновтэн Аха руу нүүжэ ерээд, Урьелэг, Үлэнтэй голнуудаар уляабатантай зэргэлээд, суг һуухадаа, уляаба отогойхидтой ниилэһэн юм.

Уляаба отогойхид түхай багахан домог бии. Талада уляһан доро хэбтэһэн үхибүү нэгэ хүн олоҗо, үргэһэн юм ха. Тиигээд тэрэ хүбүүгээ Уляаба гээд нэрлээ. Зүгөөр энэ домог алдуутай гэжэ зон тоолодог. Юундэб гэхэдэ, уляаба отогойхид олоп зон, тиихэдээ бэе бэедээ ойро түрэл болодоггүй.

Хама-Сэрэн Хайдаковна Мунконовагай хэлээшээр, уг гарбалынь Монголһоо эхитэй ха. Буда гэдэг элинсэг хүн байгаа. Ахада ерэжэ, тэрэ түбхинөө.

А. ДЫРЖИНОВ,
«Шэнэ Саяан» газетын хүдэлмэрилэгшэ.

Улаан-Удын 1-дэхи интернат һургуулиин һурагшад мэдээсэнэ

АМАРАЛТЫНГАА ҮЕДЭ ҺЭН...

Һурагшадай хабарай амаралтын үедэ интернат һургуулида Буряад оронон нютаг бүхэнһөө түрэл хэлэндээ бэрхэ һурагшад республикынгаа олимпиадада сугларaа һэн. Тэдэ олимпиадада манай һургуулиһаа табан һурагшад хабаадаа бэлэй. Эдэ хадаа 11-дэхи классай һурагша Лариса Доржиева, 10-дахи классай һурагшад Таня Доржиева, Цырен-Бэлиг Дамбаев, 8-дахи классай Цырен Цыденов, 6-дахи классай Олег Бадмаев гэгшэд болоно, Уран зохёол шэнжэлэгшэдэй дунда үнгэргэдэһэн конкурсдо манай 11-дэхи классай һурагша Лариса Доржиева хоёрдохи һуури эзэлээ. Тэрэ Балдан Ябжановай «Эхэ шоно» болон Чингис Айтматовай «Плаха» гэһэн зохёолнууд соохи «шононуудай образууд» гэһэн элидхэл хэһэн байна. Тиихэдэ уран зураашадай конкурсын дүнгөөр 6-дахи классай һурагша Олег Бадмаев гурбадахи һуури эзэлээ һэн.

Таня ДОРЖИЕВА.
(10-дахи класс).

ВЕТЕРАНУУДЫЕ УРИЖА...

Манай арадай нангин һайндэр—Илалтын үдэр тохь. Энэ һайндэрые, манай һургуулиин багшанар ба һурагшад майн 7-ной үдэр дайнай ба ажалай ветерануудые урижа, хани халуун уулзалга үнгэргөө һэн. Энэ уулзалгадамнай дайнда шалгарһан дивизинүүдэй ветеранууд уригдажа мүн манай һургуулида 20—30 жэл соо худэлөөд, мүнөө наһанайнгаа амаралтада гараһан багшанар: Софья Борисовна Халбаева, Софья Батомункуевна Дамбаева, Ирина Лубсановна Лаунова, Екатерина Ефремовна Далбеева, Екатерина Григорьевна Петрова, Елена Глебовна Протасова, Иван Шанидаевич Хантеев гэгшэд байлсаа һэн.

Дайнай ветеранууд дайшалхы зам туһайгаа хөөрэжэ, һургуулиин багшанарай болоод һурагшадай коллективтэ ажжалта хүсөө. Ерэһэн айлшадтаа балэг болгон манай искусствын һургуулиин буряад инструменталына таһагай һурагшад концерт наада харуулжа һонирхуулаа.

Цырен-Бэлиг ДАМБИЕВ.
(10-дахи класс).

ЗОХЁОЛНУУДАЙ УДХААР...

Буряадай телевиденийн үүсхэлээр бидэ һургуулидаа «Миний дуратай нөм» гэһэн литературна наада үнгэргөөбди. Хабарай эхээр үнгэрһэн наадандамнай жюрин гэшүүд боложо уран зохёолшо Ц. Галанов, уран зохёол шэнжэлэгшэ Э. Ц. Бальжинимаев гэгшэд ерээ һэн.

Тэрэ нааданда бидэ Ц. Галановай «Мүнхэ хабар», Д. Цыбановай «Һайхан сэдьхэл», Б. Жанчиповай «Үлгэн дэлхэйн алтан булан» гэһэн поэмээр, мүн Н. Очировай «Һайн хүн тухай туужа» гэһэн зохёолнуудаар һонирхолтой КВН-наада үнгэргөөбди. Энэ нааданда мнай 9, 10, 11-дэхи классуудай һурагшад хабаадаа, КВН-эй дүнгөөр 11-дэхи классай команда илажа гараа.

Һаяхан 11-дэхи классуудаймнай һурагшад телевиденидэ ошожо, энэ наада үнгэргөө. Энэ удаа С. Цырендоржиевай «Эдир пионер», Ц. Цырендоржиевай «Эдир мүрдэгшэд», Б. Ябжановай «Нулимса» болон К. Цыденовэй «Нэгэ үдэр» гэһэн зохёолнууд дээрэ тогтобо.

Иимэ нааданууд маанадта ехэ һонирхолтой байгаа.

Мыдыгма МАРХҮЕВА.
(10-дахи класс).

ГЭСЭРЭЙ ОЙДО ЗОРЮУЛАГДАА...

Буряад арадаймнай оюун бэлигэй, хурса хэлэнэй, ухаан бодолой гэршэ болоһон «Гэсэр» гэжэ гайхамшагта үльгэрэй мүндэлһөөр 1000 жэлэй ойдо зорюулагдаһан хизаар ороноо шэнжэлэгшэн конференци һаяшаг Улаан-Удэдэ үнгэргэгдөө һэн. Тэрээндэ хотымнай олохон һургуулинуудай түлөөлэгшэд, мүн манайшье һургуулиин һурагшад эдэбхитэйгээр хабаадалсаа юм. Аха классай һурагшад Жигжитова Эржена (10-дахи класс), Дугарова Вика (11-дэхи класс), Доржиева Ира (10-дахи класс) гэгшэд «Гэсэр» гэһэн үльгэр, арадай ёһо заншалнууд, һайндэрнүүд тухай һонирхолтой элидхэлнүүдые хэбэ.

Манай интернат һургуулиин дэргэдэхи искуствын 8 жэлэй һургуулиин директор, России Федерацийн габьяата артистка Клавдия Доржиевна Шулунова-Бадмаевагай хүтэлбэри доро эмхидхэгдэһэн фольклорно бүлэгнай ёохор хатаржа, сугларагшадые баясуулаа.

Тиихэдэ Елена Ямпиловна Санжимитыповагай хүтэлбэрилдэг драматическа бүлэгэйхид «Абай Гэсэр» гэһэн зүжэг харуулжа, халуун альга ташалгаар үгтуулаа.

Энэ конференцие үгтуулан манай һурагшад ехэхэн хүдэлмэри хэһэн байна. Арадайнгаа ёһо заншал, һургаал, буддын шажанай түүхэ тухай мэдэсэ абахадамнай манай һургуулиин багшанар, уран зохёолшод, «Буряад үнэн» газетэ болон эрдэмтэдэй эмхидхэжэ байдаг уулзалгануу ехэтэ туһалаа.

МАНАЙ БАГА УНИВЕРСИТЕДТЭ...

Һургуулиимнай дэргэдэ нёдондо жэлһээ хойшо «Буряадай бага университет» худэлдэг болойхой. 10—11-дэхи классуудта үзэгдэдэг юрын программаһаа гадна бага университедэй программаар удэһөө хойшо һурадаг байгаабди. Эндэ нэгэ жэлэй турша соо хүн бүхэн ерээдүйнгөө дуратай мэргэжэд шэлэхэ аргатай. Маанадтай 50 гаран эрдэмтэд худэлжэ гараа. Энэ университеднай ниимэнүүд факультедтэй: буряад хэлэ бэшэгэй, зүүн зүгэй медициный, ород хэлэ, литературын, экономическа, юридическэ, физико-математическа.

Би буряад хэлэ бэшэгэй факультет шэлэжэ абанхаяа. Буряад литературын хэшээлдэ бидэ программаһаа гадуур элдэб зохёолнуудтай, мүн буддын шажанай һургаалнууд ба арадайнгаа ёһо заншалнууд тухай хөөрэлдэжэ, танилсажа гараабди. Үшөө сентябрь һарада буряад хэлэ литературадаа дуратай манай классай 5 һурагшад рефератуудай темэнүүдые шэлэн абаһан байна. 1937 оной хатуу шэрүүн жэлнүүдэй хардалга мүрдэлгэдэ оронон уран зохёолшодой намтар тухай гүнээгыгөөр мэдэхэ гэһэн зорилго табяад, Дондок-Ринчин Намжилоной, Петр Дамбиновай (Солбонэ Туяа) Базар Барадинай, Цыбен Жамцараногой зохёохы ажабайдал тухай рефератуудые бэшээбди.

Наташа ДАМБАЕВА.
(10-дахи класс).

ДУРАТАЙ МЭРГЭЖЭЛЭЭ ШЭЛЭГТЫ

ЗАЛУУ ХҮБҮҮД ОЛДОХО ААЛАМ?

Монгол угсаата арадуудай бэеын тамирай үмсын национальна институт Монголой ниислэл Улаан-Баатар хотодо нээгдэбэ. Дүрэ буляалдалгын барилдаагаар Олимпиин наадануудай мүнгэн медальда хүртэгшэ, дүрэ буляалдалгын болон самбо барилдаагаар дэлхэйн чемпион, национальна барилдаагаар Монголой оло дахин чемпион, МНР-эй болон СССР-эй спортын габьяата мастер, дархан-абарга Баянмүнх тэрэнэй ректорээр тохилогдонхой.

— Манай институдай нэгдэхи курсда 42 оюутан абтаа һэн,—гэжэ институдай проректор Лхавасүрэн хэлэнэ.— Тэдэнэр булталаа һайнаар һурадаг. Дүрбэн үдэр соо юрэнхы эрдэмэй хэшээлнүүд үнгэргэгдэзэ, хоёр удэртэнь оюутад оёһод өөһэдын түсэбөөр һурадаг юм. Нютагайнай физическэ хүмүүжүүлгын ба соёлой гайхамшагта, мэдээжэ мэргэжэлтэд худэлдэг. Дэлхэйн дүрбэн чемпион спортын талаар баян дүй дүршэлөө залуу хүбүүдтэ дамжуулдаг, хоёр академик, эрдэмэй хэдэн доктор гүнзэгы эрдэм шудалхадань тэдэнэртэ туһалдаг байна. Тэдэнэр монгол угсаата арадуудай бэеын тамирай философие шудалдаг, «Эрын гурбан наадан» гэжэ спортын һайндэрэй нюусануудтай танилсуулдаг. Гурбан жэл соо һураҗа, оюутад дээдэ эрдэм һургуулитай болоһон тухай диплом абаха. Һуралсалай энэ жэлдэ Хальмагһаа, Туваһаа, Хакасһаа, Үбэр-Монголһоо һураха дуратай байһанаа олон хүбүүд мэдүүлгэнүүдые бариба. Тезд юундэшьеб манай хүршэ Буряад ороной шандааһа шангатай хүбүүдһээ мэдүүлгэнүүд ороногүй.

Манай дээдэ һургуулида абаха тухай танай багшанарай институдай физическэ культурын факультедтэ мэдэжэ абаха арга бии. Дуратай хүнүүд һуралсалайнь түлбэрние даажа абаха спонсорнуудые бэдэржэ олоҗо, тиигээд оролгын шалгалта бариха зэргэтэй. Тиигээд байбал, таанад физическэ хүмүүжүүлгын гол ёһонуудые гүнзэгыгөөр шудалха аргатай болохолта.

Үнэхөөрөөшье, Улаан-Баатарта һураха дуратай залуу хүбүүд олдохо аалам? Тиигэбэл физическэ культурын факультедтэ хандажа, оролгын гурим тухай мэдэжэ абахада болоно.

В. СЫДЕЕВ,
Россин габьяата тренер.

Спорт

Футбол

«Сэлэнгэ» — «Томь» — 1:1

Зүүн зонодо наададаг командануудай футболистнууд зургаадахи уулзалгаяа үнгэргэбэ. Манай «Сэлэнгэ» командатай наадахаяа Томскын футболистнууд ерэһэн юм. Мүрысөөнэй таблицада дундуур һуури эзэлжэ ябаһан айлшанай манайда ерэхынгээ урда тээ Яхадай «Динамо» командада 0:1 тоотойгоор шүүгдэжэ, мүрысөөнэй таблицада нэгэ һуури гэдэргээ сухариһан байба. Түрүүшын хэдэн уулзалга өөрынгөө стадион дээрэ үнгэргэхэдөө, хоёр командые шүүһэн, нэгэнтэйнь тэнсэһэн юм.

Мүрысөө үнгэргэхээ ерэһэн республикын категорини судья Владимир Матушевский (Эрхүү) уулзалгын эхилһэн тухай дохёо үгэхэдэнь, хоёр командын футболистнууд добтолжо ороно. Эндэ «Сэлэнгын» футболистнууд абаһаар добтолжо, хэдэн удаа айлшадай ворота руу бүмбэгэ сохихо юм. Яруу дундаа хоёр удаа бүмбэгэ сохиһон командын гэшүүн Александр Кондрашинай мүин һалахань харамтай байба. Тиигээшье һаа, наадан түлэгтөө оронхой, манай футболистнууд добтолгоёо үргэлжэлүүлһээр.

Нааданай түрүүшын хахад дүрэхэ тээшээ болобошье, «Сэлэнгын» футболистнууд эпэ бүмбэгэ сохижо оруулһан байгаа.

Нааданай хоёрдохи хахадай эхиндэ «Сэлэнгын» добтологшод Федькович, Леонид Иванов, Вячеслав Марач, Игорь Россов болон бусад яһала һайн добтолго эмхидхэбэ. Зүгөөр абаһан бүмбэгээ мэргэнээр сохихын орондо нишэ тиишэнь эльгээжэ, наадаяа гутааха юм. Юуб гэхэдэ, бүмбэгэ абаһан «Сэлэнгын» гол хамгаалагша Олег Тарануценко тэрэнээ түргэн талмай руу эльгээхын орондо, гансаарханаа наадажа байһаар шүүдлэ буляалгаха болоходоо, буруу тээшэнь сохижо, ворота руугаа углуухаа ялын бүмбэгэ сохюулха болобо. Энээниие гоё һайханаар дамжуулһан айлшадай Потехин командынгаа нүгөөдэ гэшүүн Баскаковта үгэжэшье, наданай тоо 1:1 болгобо ха юм. Эндэ «Сэлэнгын» вратарь Андрей Семеновой алдуу гаргаһанииньх харамтай. Энээгээр наадан дүүрэбэ. Уулзалгын дүн гаргахада, манай футболистнууд һанаһанда хүрэжэ наадабагүй.

Удаадахи уулзалгала июниин 6-да үнгэргэхээ «Сэлэнгын» футболистнууд Шэтын «Локомотивта» айлшалхань.

Б. ЦЫРЕМПИЛОВ.

Бокс

Мүнхэ дурасхаалай наадан

Эдиршүүлэй дунда боксоор республикын түрүү һуури эзэлхын түлөө мүрысөөн Ивалга тосхондо болобо. Улаахоорондын классай спортын мастер Борис Зориктуевай дурасхаалда зорюулагдаһан нааданда 1976—1977, 1978—1979 онуудта түрэһэн хүбүүд хабаадаһан байха юм.

Хэдэй үдэрэй туршада үргэлжэлһэн мүрысөөнэй дүн гаргахада, Сотниково тосхоной хүбүүд Игорь Киселев, Гриша Мясников, Виталий Коноваленко, Ивалгаһаа Дима Гармаев, Игорь Мансаев, Буянта Доржиев, Дорло-Ивалгаһаа Андрей Доржиев, Карл Галданов, Улаан-Удын хүүгэдэй спортын һургуулиин һурагшад Булат Дашиев, Саша Маврин, Баатар Цыремпилов, Слава Бирюков, Таксимо тосхонһоо ерэһэн Борисай дүү Доржи Зориктуевай хүбүүн Слава, авиазаводой «Забайкалец» клубай гэшүүн Сережа Норбоев, Прибайкалиин районһоо Саша Жилин гэгшэд шалгаржа, түрүү һууринуудые эзэлээ.

Нааданай эрхим боксер гэһэн шанда Слава Бирюков хүртэжэ, командынгаа гэшүүдые баясуулба.

Мүрысөө үнгэргэлсэхээ ерэһэн Буряад ороной түрүүшын мастер, мүнөө Жаргалантын сомоной захиргаанай зайһан В. Б. Бадмаев, улаахоорондын категориин судья, худөө ажахын институдай доцент Г. Г. Банчиков, олон боксерүдые хүмүүжүүлһэн спортын мастер Д. Д. Бабудоржиев болон бусад бэлигтэй бэрхэ боксерой дурасхаалые хүндэлжэ, мүрысөө үнгэргэхэ хэрэгтэ туһалалсаа гээжэ тэмдэглээ.

Нааданда эрхимлэжэ, түрүү һуурида гараһан хүбүүдтэ 300 түхэриг, хоёрдохи һуури эзэлэгшэдтэ 100 түхэриг үнгэн барюулагдажа, хүбүүдэй урма зоригые бадаруулаа. Харин Слава Зориктуев гоё һайханаар мүрысөнэнэйнгөө түлөө абгынгаа дурасхаалай 500 түхэриг мүнгө абажа, эхэ эсэгэдээ, нютагайнгаа ажалшадые урмашуулба.

Эдэ бүхы эмхидхэлэй хэмжээ ябуулгын гаргашада Ивалгын туршалгын ажахы горитой туһаламжа үзүүлжэ, 20 мянган түхэриг мүнгө һомолһон байха юм. Тиихэдэ «Оронго» гэжэ тарианай ажахы, Ивалгын совхозтехникум, «Газар» гэһэн багa предприяти, физкультура болон спортын республикын түб, Буряадай Уран зураашадай холбоон болон Борис Зориктуевай түрэлхид, нютагаархид шадаха зэргээрээ туһалжа, тэлхэмжэ үзүүлээ.

О. ГАРМАЕВ,
мүрысөөнэй ахамад судья.

ГОБШОХОНООР...

БАРИЛДААН. Дүрэ буляалдалгын барилдаагаар СНГ-гэй түрүү һуури эзэлхын түлөө мүрысөөн Москвагай «Хани барисаан» гэжэ универсальна спортивна комплекс соо болобо. Урдандаа СССР-эй буридэлдэ ородог байһан 11 республикын 200 шахуу барилдаашад энэ ехэ мүрысөөндэ хабаадаһан байгаа. Иматтал Прибалтикын республикануудай, Молдовын командануудай ерэбэгүй.

Буряад Республикын 10 барилдаашад Россин суглуулагдамал командын бүридэлдэ оруулагдажа, барилдаһан байгаа. Сэхьень хэлэхэдэ, августын эхээр Барселонодо болохоёо байһан XXV Олимпиин наадануудай урда тээ үнгэргэгдэһэн энэ мүрысөөндэ Буряад ороной барилдаашад урагшагүйдэбэ. Тиигэжэ нэгэшье хүн шангай һуури эзэлжэ шадаагүй. Республикымнай физкультура ба спортын комитедүүдэй хүтэлбэрилэгшэд, мэргэжэлтэд, тренернүүд энэ урагшагүйдэлгэһөө зүб тобшолол хэжэ, зохихо хэмжээнүүдые абаха аабза гэжэ һанагдана.

* * *

Манай республикын бэлигтэй бэрхэ барилдаашад—спортын габьяата мастер Борис Будаев, улаахоорондын классай спортын мастер Сергей Замбалов гэгшэд СНГ-гэй түрүү һуури эзэлхын түлөө мүрысөөнэй дүүрэһэнэй һүүлээр Корейн олимпийскэ суглуулагдамал командатай һорилго бэлдэхэл хэлсэхээ уржадэр Сеул ошохоёо мордобо.

БОКС. Улаахоорондын ехэ мүрысөөн Владивосток хотодо боложо, КНР-эй, КНДР-эй болон Россин Федерацийн Сибирь болон Алас-Дурна зүгэй городуудай 150 шахуу бэлигтэй бэрхэ арһан бээлэйн шадабаритад хабаадаһан байгаа. ЛВРЗ-гэй спортын клубай «Ринг» гэжэ боксын тусхай һургуулиин түлөөлэгшэд эндэ республикынгаа нэрэ хүндые хамгаалба. Тиихэдэ Владимир Даржай 54 килограммай шэнүүртэ тулалдахадаа, гоё һайхан наада харуулжа, хоёрдохи һуури эзэлээд спортын мастерай норматив дүүргээ. Спортын мастерта кандидат Балржаб Гомбоев эгээл хүнгэн шэгнүүртэнэй дунда-һаа гурбадахи һуури эзэлбэ. Мүнөө тэдэнэр Монголой нинислэл хотодо болохо мүрысөөндэ хабаадахын тула һорилго бэлздхэл хэжэ байна.

ХҮНГЭН АТЛЕТИКЭ. Россин Федерацийн Кубогта хүртэхын түлөө мүрысөөн Сочи хотодо болобо. Спортын мастерүүд Геннадий Темников, Сергей Федотов, Юрий Чижов, Сергей Самокрутов, эгэшэ дүүнэр Наталья болон Вера Чистякованууд, Ирина Перунина, Анастасия Данчинова болон бусад республикынгаа нэрэ хүндые хамгаалаа.

Б.-М. ЖИГЖИТОВ.

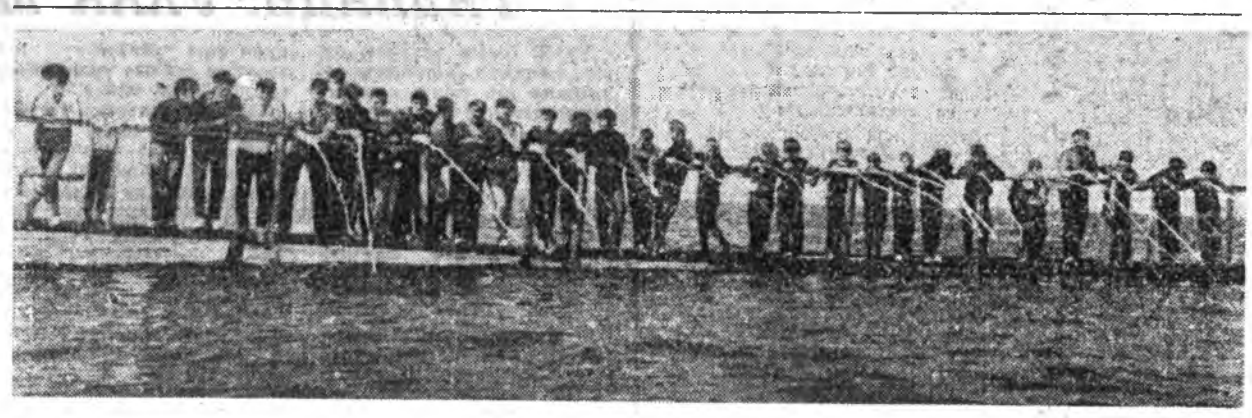

Загаһашадай «мүрысөөн».

П. БУРМАКИНАЙ фото.

БУРЯТИЯ
мүнөөдэрэй номерто

«Үншагша бодомжолно, дурадхана, арсана» — бэшэгүүдэй суглуулбари.

Һүүлэй һонин. «Хэлсээн өөрыгөө харуулжа эхилбэ» —Г. Намжиловай мэдээсэл.

Россин Президентын Буряад орондо ерээд ошоһон тухай. «Дурас-Бэлэг ходо һануулжа байха»—П. Лазаревай тэмдэглэл.

Сууряан. «Бидэндэ һүмэгүй ехэ хүндэ байна...» —Л. Кандабаевагай тэмдэглэл.

Телефакснаа абтаһан мэдээсэлнүүд.

«Татабари туштаа шэнэ зүйлнүүд» — О. И. Михалеватай хэһэн хөөрэлдөөн.

Соносхолнууд, мэдээсэлнүүд.

Редактор
Ц. Б. ЦЫРЕНДОРЖИЕВ.
РЕДАКЦИОННО КОЛЛЕГИ:
ДАШЕЕВА Г. Х., ДОНДОТОЙ Ц. Ц., ЖИГЖИТОВ Б-М. Ж. (харюусалгата секретарь), НИМАЕВ П. Н. (редакторай орлогшо) РИНЧИНОВ С. Д. (редакторай орлогшо), ТОКТОХОЕВА В. Э., ЦЫРЕНДЫЛЫКОВ Б. Ц.

Эмхидхэн байгуулагшад — Буряад Республикын Верховно Совет, Буряад Республикын Министрнүүдэй Совет, Бүгэдэ буряадуудай үндэһэн соёлой эблэл болон редакцийн ажалша коллектив.

Манай адрес:
670000, Улаан-Удэ, Каландаришвилиин үйлсэ, 23 «Буряад үнэн» газетын редакци.

Редакцийн телефонууд: редакторай—2-50-96, приемный — 2-54-54, редакторай орлогшонорой — 2-68-08, 2-62-62, харюусалгата секретарин—2-50-52, секретариадай—2-66-76, таһагууд: советүүдэй хүдэлмэрийн ба нимтын эмхинүүдэй —2-34-05 (даагшань), 2-61-35, 2-56-23, социально-экономическа — 2-64-36 (даагшань), 2-63-86, 2-67-81, 2-61-35, соёлой эрдэмэй болон һургуулинуудай—2-60-21 (даагшань), 2-57-63; 2-67-81 олонниин хүдэлмэрийн ба мэдээсэлэй—2-54-93 (даагшань), 2-34-05, 2-69-58; оршуулгын—2-60 91; коммерческэ—2-35-84; корректорнүүдэй—2-33-61, хэблэлдэ бэлдэгшэдэй (выпускающинуудай]—2-35-95, манай корреспондентнүүд: Баргажанда—91-1-44, Закаменскда—31-61, Агинскда—3-45-94.
Буряад Республикын Министрнүүдэй Советэй хэблэлэй телефонууд: директор—2-49-94, бухгалтери—2-54-54, вахта—2-56-62.

Газетэ жэлдээ 260 дахин гарата
Хэблэлэй 2 түудаһан хэмжээтэй
Газетын индекс 50901, Тираж 7 500
Хэблэлдэ гүшаагдаһан саг: 23.46.

Буряад Республикын Хэблэлэй ба олондо мэдээсэлгын министерствын республиканска типографида газетэ бэлдэгдэбэ.
Директорэйнь телефон 2-40-45.